

21
94

111.25

M. kir. áll. gyógypedagógiai tanárképző főiskola
Leltári
III. g. szak 28. folyószám

A

✓

HÜLYESÉG ÉS A HÜLYEINTÉZETEK

különös tekintettel Magyarország hülyéire.

345

SEGÉLYSZÓZAT

A MAGYAR NEMZETHEZ

A NYOMORULTAK LEGELHAGYATOTTABBjai ÉRDEKÉBEN.

— — —

Irtta

FRIM JAKAB

a magyar hülyék első nevelő- és ápoló-intézetének igazgató-tulajdonosa
(Buda, Alkotás-utca 16. sz.)

— — —

iszta jövedelem egy nagyobb szabásu hülyenevelőintézet alapjára van szánva.

Ára egy forint o. é.

BUDAPEST,

Nyomatott Posner Károly Lajosnál,

1884.

GYÖGYFED. TR. FŐISKOLA
8450
COP. SZ.
KÖNYVTÁRA

Dr. Trefort Ágoston úr

*magyar kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter, valóságos belső
titkos tanácsos, az első osztályu vaskoronarend lovagja, a magyar
tudományos akadémia igazgatótanácsosa s tiszteleti tagja, az
államtudományok tiszteletbeli tudora, országgyűlési képviselő stb.*

Ö Excellentiájának

mély

tisztelete és hálája jeléül

ajánlja

a szerző.

„Nyisd fel szíved a némákért és mind-
azokért, kik el vannak hagyva.”

Ezen intés bátorított engemet arra, hogy e jelen munkácskát Excellentiádnak ajánljam.

Ettől indítatva, kötelességemnek érzem, azok előtt emelni föl esdő szavamat, a kiknek kezébe Isten a segélynyújtás lehetőségét helyezte. Ezt annál is inkább merem tenni, mert tudom, hogy nem közönyösség tartotta őket ez ideig vissza a segélynyújtástól, hanem az illetők kiáltó nyomorának, csak részben való ismerése. De kihez emelhetném szavamat bátrabb szívvel, mint az ország vallás- és közoktatásügyi miniszteréhez, a haladás lánglelkű bajnokához, a humanismust zászlaján hordozó század egyik oszlopához, a nyomorultak és elhagyottak melegkeblű pártfogójához?

Kegyelmes Uram! A nyomorultak, kiknek érdekében hozzád segélyért kiáltok, mint e munkácska mutatja, az emberi nem legelhagyottabbjai. — Excellentiád, valamint az egész Miniszterium segédkezüket tőlük nem fogják megvonhatni.

Isten áldása lebegjen Excellentiád és az egész Miniszterium feje fölött!

ELŐSZÓ.

E KÖNYVECSKE, melynek figyelmes áttanulmányozását az olvasónak ezennel szívére kötöm, azon törekvésből indul ki, hogy a szerencsétlen gyenge- és tompaelméjük szomorú helyzetén segíthessünk, sanyaru sorsukat, melyet irányítani nem képesek, mely felett még csak panaszkodni sem tudnak, megjavítsuk; ez által a haladás százada által kijelölt kötelességünket teljesítsük. Hazánkban a gyenge- és tompaelméjük helyzeteinek javítása iránti érdek még egészen új és még nem vert gyökeret.

Ezen kis műhöz az anyagot jobbra azon utazásaim közben gyűjtöttem, melyeket a magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium megbízásából a külföldi hülyeintézetek látogatása és tanulmányozása céljából tettem; továbbá nyolc évig tartó gyakorlati működésem alatt magán intézetemben szerzett tapasztalataim. Az így nyert benyomásokat, szemléleteket és tapasztalatokat egy népszerű, orvosok, tanítók és laikusok számára irt művecskében akarom nyilvánosságra hozni.

Kérem az olvasót, hogy közleményeimet elnézéssel fogadja és abból azt tekintse, hogy mennyi a teendő még ezen a téren. Ez különösen hazánkban a hülyeség előjövételéről s elterjedéséről szóló szakaszra nézve áll, melyre különös gondot fordítottam. Hogy az általam adott számok az eredeti iratoknak lelkiismeretes megvizsgálásán alapulnak, talán mondanom sem kell. Még sem tarthatnak igényt arra, hogy egy minden tekintetben helyes képet nyujtsanak, sőt a valótól sokban visszamaradnak, mivel a hülyék száma hazánkban, kérdést sem szenved, sokkal nagyobb, mint az előttünk levő adatokból kitetszik.

Ezen lapok a nagy közönség számára is vannak szánva, melynek részvéte ezen ügy iránt még soká szükséges leend. De mivel az érdek csak a dolog ismeretével erősödik, legyen a következő értekezés fonalul erre nézve. Ennek tiszta jövedelme egy általános hülyeintézet fölállítására van szánva.

Ezen műnek egyes példányai 1 frt. o. é. a szerzőnél rendelkezők meg, ki azonkívül szívesen késznek nyilatkozik — egy önálló bizottság alakulásáig — ezen nagy és rég érzett hiány megszüntetésére alapítandó intézet számára adományozott kegyadományok elfogadására. Fölülfizetések és kegyadományok a főnebbire az év végével a jelenlegi intézet értesítőjében s azon kívül a napilapokban nyilvánosan nyugtáztatnak.

BUDAPESTEN, 1884. évi január hóban.

A SZERZŐ.

Tájékoztató.

Mindenütt a hova tekintünk, észrevehetjük a haladás évszázadának nyomait. Az árva-, szeretet- és kórházak száma, melyek az utolsó években alapítottak, valóban örvendetes. Még a börtönök sötét hajlékaiba is benyomul a szeretetnek fénye melegítő sugaraival. A szerencsétleneknek csak *egy* osztályának nem nyújtotta még a mi időnk védő kezét: ezek a *cretinek, gyenge- és tompaelműjűek, a hülyék*, a szerencsétleneknek azon elhagyatottai, kikkel évszázadról évszázadra minden oldalról mostohán bántak.

Szolgáljanak tehát ezek a sorok segélyszózatul népünkhöz e szerencsétlenek érdekében. Szóljanak a lelkiismeretekhez, buzdítsák tevékenységre az öntudatokat, és pedig minden vallásfelekezet és rangkülönbség nélkül; mert nálunk, sajnos, ezen a téren még eddig semmi sem történt. Dacára annak, hogy 1828-ban Goggenmoos tanító vezetése alatt Salzburgban a hülyenevelés első növénye gyökeret vert, az intézet a nagy világnak vezérfonalul, minden emerbarátrnak buzdításul szolgált: a dús Magyarhon, ezen szerencsétlenekkel szemben, a kikről szólok, még eddig érzéktelen maradt. Talán nálunk nincsenek hülyék? *Dr. Köstl** mondja: „Kevés ország létezik, a melyben a hülyeség annyira el van terjedve, mint Karinthia-, Stajerország-, Alsó- és Felső-Ausztria- és Salzburgban, a melyek mellett a tiroli Alpések és *Kárpátok*, valamint Csehországnak hegyes vidékei sem felejtendőek el.“

* Dr. Köstl: Der endemische Cretinismus als Gegenstand der öffentlichen Fürsorge. Bécs, cs. kir. könyvnyomda. 1855.

Igaz ugyan, hogy a magyar állam még eddig nem tartotta érdemesnek hülye alattvalóinak számát statisztikailag külön kimutatásban összeírni; ennek dacára tudjuk, hogy hazánk ezen szerencsétleneknek nincs szükében. Az Alpok kiágazásai, a Kárpátok és Erdély vidékei, a Csallóköz és Muraköz annyira szenvednek az ilyen elmebeli elfajzásokban, hogy az az idegennek, ha bár csak futólagosan utazott is keresztül, feltűnik, és benne szív- és elmebeli képzettsége szerint szörnyűködést, sajnálatot és gondolkozást szül, és azon könnyelmű, rossz véleményt alkotja fölülünk, mintha mi magunk volnánk okai a népség észszegénységének és a műveltség iránti képtelenségének. Ilyen példabeszéddé vált vélemény, mely egy egész ország fölött, minden különbség nélkül pálcát tör, a legélesebb megrovást érdemel; ha az ezen legszerencsétlenebbek, a valódi szeretetre számoló, el-tompultságukban a kunyhók előtt kucorgó, vagy az utcákon kolduló embertársaik iránt, könnyelmű szavakban nyilvánul.

Nálunk a hülyékre vonatkozólag még kevés följegyzés áll rendelkezésünkre, de ezek sem egyenesen a hülyék, hanem az elmebetegek érdekében történtek. A statisztikai adatok oly hiányosak, általánosságban oly könnyelműek és megbizhatlanok, hogy nincs szükség valami mélyebb kutatásra, sem az országnak határozott ismerésére, hogy megtudjuk, hogy a hülyeség magasabb fokában sinlődők száma legalább is kétszeres. Állíthatjuk ezt azért, mert a legtöbb kerület egyáltalán semmiféle adatot nem küldött be, azután a kerületi összeírások igen felületesen történtek, és az erre vonatkozó kimutatások nagyobbbrészt ez összeírási ivekből véttettek ki, az 1—6 éves hülyéket majdnem egészen tekintet nélkül hagyták, közönségesen csak a másnemű testi bajban szenvedők és magasabb foku, még a laikus előtt is felismerhető hülyeségben szenvedők jeleztettek meg; továbbá az előkelő családoknak számos elfajult gyermekei egészen kihagyattak. Ezek a dolgok a szakértőknek elég bizonyítékul

szolgálhatnak arról, *hogy az előadók csak azon voltak, hogy a munkát nyakukról valami módon lerázzák.*

És mégis, dacára ezen tökéletlenségeknek, mily óriási nyomorba enged bennünket ezen statisztika pillantani!? Az utolsó (1880.) népszámlálás szerint hazánkban 15.642,102 lakos között 18,658 hülye van, tehát 838 lakosra esik egy hülye; Budapesten 360,551 lakos között van 222 hülye, tehát 1623 lakosra esik egy hülye. És ha ezen számnak kétszeresét is csekélynek vesszük, akkor 700—800 lakosra esnék egy hülye! Még szomorítóbb ez a viszony a Kárpátok völgyeiben, Erdélyben, a Duna és Tisza mentén, a Fertőtó környékén, a Muraköz- és Csallóközben. A legujabb kimutatások szerint a Tisza mentén 700 lakosra esik egy hülye, az Alpések kiágazásainak vidékeiben 556 lakosra esik egy hülye, a Kárpátok völgyében 400 lakosra esik egy, a Muraközben 300-ra esik egy, a Fertőtó környékén és a Csallóközszigeten 200-200-ra esik egy, Erdélyben pedig 133 lakosra esik egy hülye, míg Jóna faluban (a Csallóközben) majdnem minden lakos hülye. Statisztikára itt nem volna éppen szükség, mert ez szabad szemmel is mindenütt észrevehető. Minden futólag átutazónak föltűnik az, és ezen felkiáltásra kényszeríti őt: „Magyarország, te még alszol az új korban!”

És még sem mutatják ezek az egész nyomort. Azon kép is, melyet a hülye vidékeken élő egészségeseknek testi és szellemi állapota nyújt, megható. Érdeklükben még eddig majdnem semmi sem történt. Sőt az a kevés is, a mit tettek értök, oly csekély, hogy alig jó számba. Én ezzel nem akartam csupán az égbe kiáltó számokat felállítani, hanem az öntudatokat buzdítani: Itt gyors segílyt kell nyújtani!

Ez a célja ezen könyvnek. Azon reményben ringatom magamat, hogy azon férfiak, kik a philantropismushoz csatlakoznak, a szegény, elhagyott hülyéket is körükbe fogadják, hogy számukra menhelyet nyujtsanak.

Bírálja ezen lapokat mindenki úgy, a hogy neki tetszik, csak azoknak a nyomora, akikért szólnak, egyházat, államot, kormányt, magánosokat és minden emberbarátot *önkéntes segélyre ösztönözzön!*

Gyenge- és tompaelméjűség, hülyeség.

(*Cretinismus, Idiotismus*).

A hülyeség (Idiotismus) elnevezés alatt azon beteg lelki állapotot értjük, melynél születéstől vagy kora ifjúságtól kezdve szellemi gyengeség észlelhető, melynél a természetes fejlődés menete meg van gátolva vagy akadályozva. Az illető egyének az általános értelmiség körétől többé-kevésbé visszamaradnak, és a koruknak és életviszonyaiknak megfelelő műveltséget nem képesek elsajátítani. A fönnebbi elnevezések mindegyike a szellemi gyengeségnek egy különös fokát jelenti, mely a gyermekeknél bizonyos határozott ismertető jelek által észrevehető. A hülyeség, mely a fokozatosság szempontjából mint gyenge- és tompaelméjűség és cretinismus különböztethető meg; a mi a természetes lélektani fejlődést illeti vagy ingerült (irritirt) vagy pedig szenvtelen (torpid) hülyeség; eredetét illetőleg, vagy veleszületett (idiotismus congenitus), vagy esetleges (id. accidentalis); és az egyes helyeken való előfordulását tekintve, vagy szórványos (id. sporadicus) vagy honi (id. endemicus).

A hülyeségnek megnevezése és meghatározása könnyebb mint a fogalomnak részletezése. *Griesinger* 352. oldal szerint: „Többféle fokot különböztethetünk meg. Cél nélküli volna, sok ilyen egymástól szabad, de rokonértelmű fokozatot felállítani; legjobb egyszerűen megkülönböztetni a szellemi fejletlenségnek *nagyobb fokát: tompaelméjűség (fatuitas)*, és *kisebb fokát: gyengeelméjűség (imbecillitas)*.

Esquiról kétféle fajt állított föl: *Butaság* = imbecillitas (imbecillitas ingenii) azon állapot, a hol valamely embernél

— bármily nevelésben vagy képzettségben részesült is az — a szellemi képességek és az érzéki s szellemi tehetségek csak bizonyos fokig fejlődhetnek ki. A nélkül, hogy a tompaelméjük minden észet és szellemi tehetséget nélkülöz- nének, még sem emelkedhettek az értelmiség azon fokáig, nem képesek elsajátítani azon ismereteket, a melyeket ko- ruktól, neveltetésüktől és társadalmi körülményeiktől meg lehetne várni.*

Tompaelméjűség vagy cretinismus az emberi képesség- nek legalsóbb foka, melynél sem értelmi sem erkölcsi erők nincsenek vagy egyáltalán nem is voltak, melynél minden szellemi képességeknek ezen teljes hiányával, a test is meg- felelő viszonyban áll. Ezen szerencsétlen lényeket tompa- elméjüknek, cretineknek és hülyéknek nevezik.“

A hülyék kivétel nélkül vagy angol kórban szenvedők, vagy görvényesek, vagy pedig nehézkezesek, vagy bénák; túl nagy, túl kicsiny fejük korekészképződésű és oldalain vagy hátulsó részén össze vagy be van nyomva. Az arcvonások szabálytalanok, a homlok kicsiny és keskeny, majdnem hegyes. A szemek rángatózó, sandító, mindkét szemre. Az ajakok vastagok, nyitott szájokból a nyál mindig folyik. A foghús lágy mint a szivacs, a fogak rosszak. Az érzék- szervek arányzatosságának hiánya is mutatja már, hogy az érzéki tehetségek tökéletlenek. Siketek vagy rosszul halla- nak, némák és csak nehezen tudnak egyes hangokat kiadni, épp úgy rosszul látnak vagy vakok. Szaglásuk sem jobb. Azért ételt és italt rosszul különböztetnek meg és mindent megesznek, mit kezükbe kaphatnak, u. m.: füvet, dohányt stb. sőt még saját ürüléküket is.

Miután a hülyék is emberek, betegségük az emberi természetnek rendkívüli és legkiterjedtebb elkorcsosodása: úgy vallás-, erkölcsiség, mint az emberbaráti szeretet sürgősen

* Azért ez nem ok arra, hogy ezen korlátoltaktól minden lehető gyógyítást és nevelést megvonjunk, hanem inkább kell, hogy ebben a legmegfelelőbbben részesüljenek.

és elhalszthatatlanul követeli tőlünk, hogy ezen legszerencsétlenebbeket és segélyünkre leginkább rászorultakat, különösen addig, míg védelem és segély még lehetséges, gondozásunkban és ápolásunkban részesítsük. Ezt kell a testet és lelket átölelő erőtani testképzésnek feladatává tenni. A jól elhelyezett és helyesen vezetett intézetekben, a megfigyelések, tapasztalatok és kísérletek szerint ezen a téren egy külön tudományra és gyakorlatra törekszenek és ezeknek eredményeül azon törvényeket és szabályokat is fötalálni igyekeznek, a melyek által az ilyenmü honi bajok előállása, földi, égalti és légköri okokból megkülönböztethető és elhárítható volna. E végből azonban a physiológiának a psychológiával, a gyógytannak a paedagogiával karöltve kell haladniok, mert csak akkor várhatunk ezen tudományból kellő eredményt.

A hol a szerencsétlenség és nyomor a föld lakosságának egy nagy részét magában foglalja és a társadalomtól és önmagától elvonja, ott nem szabad latolgatni és okoskodni. A legszerencsétlenebbek és legnyomorultabbak minden ember között a szegények ezen szegényei. Számuk egész legió, és így az első és legsürgősebb szükségük van védelemre és segélyre, és el nem utasítható joguk a létre.

Mindenek előtt tudjuk, hogy legalább Magyarorszáiban, nem a butasággal (cretinismus) azaz nem (vagy csak is ritka esetben) a hegyi vidékeken honosan uralkodó alkatu betegségekkel van dolgunk, hanem azon gyermeki gyenge- és tompaelműjűséggel (idiotismus), mely nagyobb részint az agynak és burkainak csupán helyi betegségéből vagy kifejlődési akadályából származó eredménye, a melynél egészen rendes a test képződés, vagy gyakran vele összeköttetésben van.

Elmebetegségek nem csak mint tompaelműjűség (idiotismus) lépnek föl, hanem más, az idiotismussal rokon betegségek gyanánt is, melyekről alább lesz szó.

Az egyes fokok beosztása nagyon különböző. *Griesinger*: „A butáknál (cretin) a szellemi zavarodottság (általában és nagyban tekintve) a testi elkorosodással meglehetősen párhuzamban van; ezen viszonyokat azért szabályszerint együtt és helyeseknek találjuk, mert megkülönböztetnek butákat és félbutákat, az utóbbi állapot rendkívül sok középfokon keresztül már átmenetet képez az egészséghez.“ Mi itt (mint Landesberg Stettenben) a gyermeki tompaelműjüségnek az akarat által három, de egymástól természetes határ által elkülönített fokát különböztetjük meg, és oly egyéneket, kiknél az akarat helyett csak az ösztön uralkodik, a kik tehát valamely önkéntes mozgásra nem képesek, pl. egy előmutatott mozdulatot nem képesek utánozni, a kiket tehát csak valamire szoktatni lehet: tompaelműjüknek nevezzük; — olyan betegeket pedig, a kik testüket önkéntesen mozgatni képesek, a kiknek akaratuk azonban szintén csak mintegy ösztönszerűek, nem pedig észszerű, erkölcsi mozzanatok által határozhatnak, a kik tehát fejlődésre képesek: betegelműjüknek; — míg a csupán gyengeelműjüknél meg van az észszerűség jellege, mert akaratuk észszerű okadatok által határozható, de egész életükön keresztül csak azon mértékben, a mint azt egészséges embereknél ifjú korukban láthatjuk, a hol egy magasabb tekintélynek vezetése nem nélkülözhető. Éppen azért a gyengeelműjük, jóllehet nagykorúságukat aránylag ritkán érik el, valóban képesíthetők. A gyermeki hülyeségnek mind a három fokán, az ingerült és szenttelen vagy a tunya hülyeség két fálakban jelenik meg.

A természetes lélektani életnek különböző jelenségei szerint, a gyógyítás-nevelés céljából az egyes eseteknek osztályozása mindenestre fontosabb, mint azon fokok szerinti, melyekben a hülyeség ereje föllép. De tudományossági szempontból is becsesebb ezen osztályozás, a mennyiben ez a tüneteknek kóroktanjára tér vissza. Ha a testi és lelki élet közt egy középállapotot tekintünk, akkor ezt a

véralkatban találjuk. „A véralkatnak“ jegyzi meg *Heinrott* „alapja és föltétele a szervezetben fekszik, eredete vagy felgerjesztésének föltétele pedig a lelki étellel vele született ösztönben.“ Azért *Georgens* (*Heilpaedagogik*, I. köt. 206. old.) is megkülönbözteti: „A tompaelműjséget, az örültség-szerű hülyeséget, a mélabús hülyeséget és a korlátolt hülyeséget, melyek a hidegvérü, vérmes, mélabús és epés véralkatnak felelnek meg.“ Ezen négyféleség csak annyiban áll elő, a mennyiben azon négy viszony kifejeztetik, a melyekben fogékonyság és nagy visszahatási képesség állítatnak elé. Nagy fogékonyság és nagy visszaható erő adja az epésvéralkatát, csekély fogékonyság és csekély visszaható erő a hidegvérü, gazdag fogékonyság és csekély visszaható erő a vérmes, és végül csekély fogékonyság és gazdag visszaható erő a mélabús véralkatot. Ha elnevezésünkben a hülyeségnek egyik alakját ingerültnek neveztük, akkor abban a vérmes és epés véralkatot találjuk képviselve; míg a másik, a szenttelen alak a mélabús és hidegvérü véralkat tüneményeit foglalja magában. Ezen fajok mindegyikének van ismertető jele, a melynél fogva az külsőleg is könnyen fölismerhető. *Griesinger* (383. old.) azt következőképen ismerteti: „A szenttelen fajú hülyéknek alantabb fokán állók gyakran már durva, otromba, aránytalan testalkatot, és rút, gyermeki éretlenség dacára is öregkoru vonásokat mutatnak; mozdulataiknak tunyasága, szenvedőlegességük, el-tompult, mindig egyenlő, föl nem ingerelhető lényök sok esetekben egy alvásszerű állapothoz közelednek; sokaknak sötét, mélabús vonásuk van, másoknál csak abszolút közönyös-ség, gondatlanság és szellemi pusztság. — A második fajú (ingerült) hülyék ritkán vannak nagy fokban elkoressosodva, de közönségesen koruktól visszamaradottak, arányosak, helyes képződésűek, finom de gyenge magaviselettel. Mozgékonyak, nyugtalanok, gyorsak, ingerlékenyek, a benyomások változásainak alávetvék, de külsőleg szórakozottak, a legnagyobb

fokban képtelenek még a legcsekélyebb ismeretek megjegyzésére is. Gyakran csudálkozunk azon, hogy a vidám tekintet és élénk magatartás mellett a beszédnek vagy értelemnek semmi nyomát sem találjuk.“

A veleszületett hülyeség az, mely már akkor észrevehető, midőn az egészséges és rendes fejlődésű gyermekeknél a szellemi tehetségek előtérbe lépnek. De nem kell mindjárt a nemzés és származás okszerűségére gondolni. Mert ha a hülyeségnek oka éppen ebben van, akkor az mint esetleges is fölléphet; még évek után is, mint az örökölt gumókór, bujakór; dacára annak, hogy az okok már a szülőknél a nemzés előtt mutatkoznak. *Az esetleges hülyeség* az, mely idült (acut) betegségekből, melyek az agyat megrázkódtatták, vagy annak és a koponyának erőszakos megsértéséből származik.

Honinak azt a hülyeséget nevezzük, mely bizonyos vidékeken helyi sajátságok által okozva, tömegesen lép föl; *szorványosnak* azt, a melynél ezen tünetek egyenkint fordulnak elő, közös helyi okok összefüggése nélkül (lásd Griesinger 389. old.) Hogy a honi hülyeséget a szorványostól megkülönböztethessük, a butaság (cretinismus) fogalmát a hülyeség (idiotismus) fogalmába kell beleilleszteni, mert csak a butaság (cretinismus) honi. Ezt Esquiról is, mint a hülyeség különlegességét jelöli, és Griesinger 353. old. mondja: „Minden buta (cretin) hülye (idiot); de nem minden hülye buta; hülyeség a főfogalom, a butaság ennek egy külön faja.“

A hülyeséget háromféle szempontból kell tekintetbe és pártfogásunk alá vennünk, és pedig: a) gyógyítás-nevelés, b) orvosi és törvényszéki gyógytani és c) emberbaráti szempontból.

A mi az elsőt illeti, nem elég ezen szerencsétleneknek, őket emberbaráti czélból „éhségtől, hidegtől, meziteleniségtől, rútság és gúnytól“ megóvni — nekik menhelyet szerezni, — hanem a mennyire lehet őket „gyógyítani, nevelni

és képezni kell“; hogy egykor, családjaik és a társadalom körébe visszakerülve, ott legalább félig hasznavehető egyéniségekké válhassanak, a mit egyedül csak a gyógyítás-nevelés által érhetünk el; azaz az elnyomorult, gyenge, elkorcsosult *testet* a rendes arányban kell kifejteni, erősíteni, gyógyítani, a szunyadozó lelket fölébreszteni, a sötét, tévelygő szellemet összegyűjteni, és azt legalább „a legáltalánosabb és legszükségesebb ismeretekre“ tanítani; főképen azonban a fölébresztett szellem alapján „erkölcsöt“ kell beléjük oltani.

Ezen igyekezet ezen szóval: „Gyógyítás-nevelés“ fejeztetik ki, a melynek foganatosításához két erő egyidejű és együttes hatással szükséges: „*A paedagogus és az orvos.*“

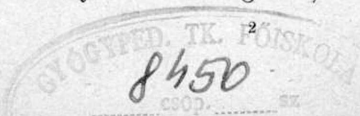
Hogy ezen nemes cél elérhető legyen, erre vonatkozólag *ezen kettőnek* szétválaszthatatlan szövetsége a főfel-tétel; itt nem szabad rangkülönbségnek, irigykedésnek, civódásnak előfordulni, hanem a legbensőbb együttathatásnak kell működni.

Ha a segítség rendes időben jelenik meg, úgy, hogy az önérzet és az erkölcsi érzet ezen látszólag öntudat nélküli egyénekben kifejtetik és kibővítetik, akkor nem ritkán az emberi társadalomnak hasznavehető egyénévé nevelhetők. Már tettek kísérleteket azt bizonyítani; hogy *kórtanilag* mily okszerű az igyekezet, hülyéket gyógyítani; annak dacára, a mit az agybajokról, állatiasságról, az emberi természet megsemmisítéséről mondanak. *Nasse* mondja: „Sikerült nekem, beteget, szerzett hülyeséggel meggyógyítani; a hülyeséget sok évi tartam után hagymáz következtében tűnni láttam.“ „Ez bátorít.“ Bátorítson, még azon hülyékkal is fáradhatlanul munkálkodásra, a kiknél az agynak szerzett vagy veleszületett állapota, az orvosok ítélete szerint minden gondolkozásra képtelen. És csakugyan lehet nehezebb esetekben is segíteni! Ez áll. Az is áll azonban, hogy a hol nem segítünk, ott a baj mindig reménytelenebb

és rettenetesebb lesz. Ha *szellemük* behatások által nem ingereltetik, ha szívük hajlamok által indulatba nem hozatik, ha fülük semmit sem hall, akkor egyéni világuknak maradványa is elenyészik, a szerencsétlenek a teljes semmiség állapotába esnek! (*Guislain*). Azért a nevelés csakis „paedagogusra“ bizható.

A mi a második szempontot illeti, ez nem csak társadalmi, hanem törvényszéki gyógytani oldalról is tekintetbe jő, a mennyiben t. i. a hülyéknek igen gyakran gyujtogatási-, (pyromanie) lopási- és más bűnös szenvedélyeik vannak, a miért is az ő tetteiknél, a törvényszéki ítéleteknél „be- vagy be nem számíthatóságukra“ kell tekintettel lenni.

A kettős cél „*Nevelés és gyógyítás*“ együtt jár ugyan, mindamellett is ezen utóbbi csak ez eredményezett *nevelés* alapján érhető el, azért kell az intézetek vezetését paedagogusok kezében hagyni. Az ilyen intézetek orvosvezetőinek általában szemükre kell vetni azt, hogy ők főfigyelmüket a húgyra, vérre és más efféle dolgokra irányozzák, a melyek jóllehet, a tudománynak nagy hasznára vannak, de a szerencsétlen hülyéknek semmit sem használnak. A szunnyadó szellemet föll *kell* ébreszteni, és ezt elvitázhatlanul csak a paedagogus teheti, a kire a szellemnek képzése bizva van és bizva lenni kell. *Dr. Neumann*, egy híres tébolyda igazgatója, mondja: „Mivel az ok, melyből a hülyeség származott, meg nem szüntethető, azért annál fontosabb odahatni, a visszamaradottságot kiegyenlíteni, és ezen szerencsétlen teremtmények *nevelésére* minden segélyforrást kétszeres mértékben alkalmazni. Minthogy ez egészen különös, éppen ezen célra szánt készülődések által és tehetséges egyének önzéstelen föllaldozása által érhető el, azért szükséges a hülyék nevelésére épült intézeteknek, ezen szakra különösen kiválasztott *tanítók* vezetésével, föllállítás. Náluk az egészségtan azt a szerepet játssza, a melyet egyáltalán a *nevelés* játszik, azért az orvosi tanácsnak bizonyos befolyást kell engedni;

de az egészsznek élén a *paedagogia* álljon, a mely állással megbizottnak öngazolására orvosi diplomára szüksége nincs.“

A mi a harmadik szempontot illeti, mindenkinek szolgálatra készen kell szívét és kezét kinyitania, hogy ezen legszerencsétlenebbeken segítsen, hogy hazánk fölvirágozzék és ne szolgáljon ujjmutatásul. Itt „Szolgálatra készség“ a jelszó! A ki ettől vissza nem vonja magát, az a szétrombolt templomot segíti fölépíteni, a mely mint szétdőlt rom, évszázadok óta fekszik közöttünk, a nélkül, hogy valaki segédkezét nyújtotta volna. Nem szabad csupán az államra bizni a gondoskodást; hazaszeretetből kell annak történnie, és az okból nemzeti tulajdonná kell lennie. Erős hitem és meggyőződésem különben, hogy az állam kezébe veszi ezt az ügyet s otthont teremt a szegény hülyéknek, amint teremtett a vakoknak, süketnémáknak!

A hülyeség oka.

Évszázadok óta fáradoznak már azon irók, orvosok és természetbúvárok, hogy a hülyeségnek közelebbi és távolabbi okait és annak honiságát kikutassák, de még maig sincs e tárgyban határozott és biztos ismeretünk. Akadtak ugyan egyesek, a kik egész határozottsággal, biztos és szerintük csalhatatlan okait vélték kimutatni a hülyeségnek, de csakhamar be kellett látniok csalódásukat, mert okaik vagy nem voltak elég általánosak és a legszükségesebbet nélkülözték, vagy pedig éppen az egyesekből indultak ki, és ennek következtében érveik elégtelenek, tarthatatlanok, és mások, hasonló vizsgálódásoknál épp az ellenkezőjét találták. A következőkben megkísérlem az eddigi kutatások eredményét röviden ismertetni.

A gyermeki hülyeség okát minden esetben vagy az agynak már eredetileg hiányos képződésében, vagy annak

kemény és lágy burkainak valamely betegségében, vagy pedig hatályos nedvbetegségben, mely az agynak táplálását csorbítja, kell keresnünk.

Vannak mikrocephal (kis fejű) jellegű hülyék, kiknél be lehet bizonyítani azt, hogy a koponyaképződés megakadása az agynak hiányos képződését eszközli. *Malacarne* megszámlálta több értelmes és hülye ember agyának rétegeit, és azt találta, hogy azok az utóbbiaknál sokkal kisebb számban vannak jelen mint az előbbieknél. Ezen rétegek a chimpensenél és orangutánsnál is kisebb számban vannak, mint az embereknél, és még kisebb számban a többi majmoknál; ennyiben tehát a hülyéknek agya hasonlít a majmok agyához. Így utazásom közben láttam a langenhageni hülyeintézetben egy 26 éves mikrocephal koponya képződésű leányt, ki megpillantásánál engem a magotra emlékeztetett.

Maudsley szerint a butáknál (cretin), kiknél a betegségi állapot honi jellegű, a hiány bizonyos beteges változásoktól függ, a melyek inkább a koponyát, mint az agyat illetik. „A testnek általános táplálkozási mozzanatára gyakorolt káros befolyások akadályozzák a csontok rendes képződését, és a varratoknak korai elcsontosodását és ennek következtében a koponyaüregnek az illető helyen szűkületét idézik elő. Az eredeti bajhoz járulnak aztán másodízben a koponya egyéb részeinek más átmérőkben történt kifejlődései, melyek a koponyának különféle idomtalanságait eszközlik. Az ilyenmü kórtani változásoknak okvetetlenül az agynak természetes növekedését kell akadályozniok, és így nem is csodálható, ha a koponya idomtalanságai a butáknál zsiabdadt, szenttelen jelleggel és nagy lelki semmiséggel vannak összekötve.“ Mivel ezen változások csak egy-két évvel a szülés után fejlődnek ki észrevehetőleg, azon ellenetést lehetne föltenni, hogy ez tehát a gyermekkel nem is veleszületett hiány, de a káros behatás, mely a butaságot

előidézi, már az anyára is károsan hat, és a gyermek butaságát már előre meghatározza.

Gyakran a nemzés alkalmával igen káros befolyások érik már csiráját a kifejlendő lénynek, melyből később hülye lesz; és világos bizonyítékaink vannak arra nézve, hogy a hülyeség sokszor *öröklés által* terjed. Hogy ez valóság, azt azon körülmény is bizonyítja, hogy azon családok gyermekei, melyeknél ez a baj meg van, ha oly tájékra költöznek is, a hol a hülyeség nem honi, mégis hülyéknek születnek. Vannak példáink oly házaspárokról, melyeknél az atya és anya egészségesek voltak és a kik ép oly egészséges gyermekeket nemzettek; hogy ha a párnak egyik vagy a másik tagja elhalt, és az életben maradt nő, vagy férfi, oly egyénnel lépett ismét házasságra, ki hülye, ezen házasságból igen gyakran hülye gyermekek származtak. Ha az anya egészséges, de az atya hülye, akkor az elkorcsosulás veszélye a gyermekekre kül- és belterjileg sokkal nagyobb, mint megfordítva. Az is megtörténik néha, hogy az örökösödés egyik vagy másik tagon keresztül ugrik és az öregszülőktől az unokákra megy át.

Gyakori házasság egy és ugyanazon családon belül kétségtelenül elkorcsosodásra vezethet, a mely elkorcsosodás azután az illető egyénnél siketnémaságban, balgaságban és hülyeségben (miről alább bővebben fogunk beszélni) nyilvánul.

A szüléknek az ivásban és egész életmódjukban való mértéktelensége nagyon előidézik azt, hogy a gyermeknél rángatódzások, hülyeség vagy általános gyengeség tünjenek föl. Igen találóan jegyzi meg *Maudsley*: „Itt is, mint mindenütt a természetben, hasonló ok hasonló okozatot szül, és a szülők, kik undorító bűneik következtében néha maguk is hülyékké vagy örültekké lesznek, tenyésztés által szaporítják fajukat, örökökül hagyván gyermekeiknek egy reménytelen sors átkát.“

Erős ijedés, vagy lélektani fölindulás az anya részéről vagy ugyan annak mérséktelensége és kicsapongásai a terhesség tartama alatt, ép úgy a gyermek fejének bántalmazása a szülés alatt és után előidézhetik a gyermeknél a hülyeséget. A hülyeségnek okai közül azonban egy nagy rész csak a szülés után 3—4 évvel lép foganatba. A gyermeknek rossz, célszerűtlen ápolása, a fejnek túlságos melegen tartása, vagy ugyanannak megsértése és megrázása (a mi sajnos, igen gyakran történik a tanítók vagy szülők részéről), és más ilyenmü ártalmasságok, más gyermekbetegségek, mint pld. heves daganatok, a gyermeki szervezetnek kimerülése, itt-ott bujakór bizonyára nagy befolyással vannak az említett agy-bajok keletkezésére; teljes szellemi elhanyagoltság, korán keletkezett nehézkór szintén igen kártékonyan hatnak. Griesinger a házi- és szobai miasmákat is a hülyeség okai közé számítja. Ezen állítás valóságát nem is vonhatjuk kétségbe, mert Budapesten 222 hülye él; ezeknek nagyobb része a gyakran túltömött, nyirkos pincelakásokból származik, hol egy 4—6 □ méternyi földalatti szobában 15—20 egyén lakik; és a hová az egész éven keresztül talán kétszer sem jó friss levegő, annál kevésbé a nap fénye. A miasmatikus okok inkább hatnak koponyabetegségek keletkezésére, mint az agy- vagy hártyabajok; ezek részben már a méhmagzatra, részben pedig a születendő gyermekre hatnak.*

A néphit, sőt némely író is azt tartja, hogy az ivóvíz, ha idegen részekkel, különösen gypsszel túl van terhelve, vagy ha a szükséges részeket nélkülözi, hathatós befolyással van a butaságnak és golyvának tenyésztésére. Mások kártékony hatásának tartják a vizet akkor, ha az iblanyt, meszet, sórészeket, higanyt, ként és más efféléket tartalmaz.

* Lásd Griesinger 367. old.

Ennek ellenében pontos vizsgálódások kimutatták azt, hogy a butaság nem egyedül az ivóviznek, mineműségétől függ; és azon víz, mely egy helyen golyvát szül, egy más helyen, ugyanazon minőséggel azt nem teszi. Nem minden golyvával bíró egyén egyszersmind hülye is. Stajerország hegyes vidékein ritkaság egy stajer földmivest találni, kinek golyvája nincs. Ők golyványukat egy fehér kendőbe felkötve tartják, földmívelést, marhatenyésztést, kereskedést üznek, és tisztességes ember módjára fenn tudják magukat tartani.

Az idegent, hasonlítva golyványukhoz, „ludnyakunak“ nevezik. Hogy ezeknél a golyvát az ivóvíz idézi-e elő, nem mondhatom egész határozottsággal, mert én magam is sokáig ittam ugyanazt a vizet, és nem kaptam golyvát. Egy golyvás család költözködött Stajerországból a mi vidékünkre. Határozottan emlékszem, hogy dacára annak, hogy a mi egészséges vizünket itták, és az egész helységben nem volt golyva látható, az ő ott született gyermekeik mégis golyvával bírtak.

Néha nálunk is lehet golyvákat látni, holott az Magyarországon általában nem honos, sőt a Kárpátokban is, hol a hülyeség gyakrabban előjön, csak itt-ott láthatni egy-egy golyvás egyént. Nem magyarázhatom meg magamnak a golyva okát másként, minthogy az az örökösödési törvénynek hódol.

Az ily családnak ujszülött gyermeke a golyva magvát már magával hozza, a mi aztán fönnebb említett okok hozzájárultával annál gyorsabban kifejlődik. A baj azonban mindenestre veleszületett, a szülőktől örökölt. A mint egyes betegségek, mint aranyér, gumókór, köszvény és mások a szülőkről a gyermekekre mennek át, épp úgy terjed tova a hülyeség és a golyva nemzetségről nemzetségre, különösen ha a házasság egy és ugyanazon család keretén belül (a mi sajnos nagyon is gyakran történik) köttetik.

Házasság vérrokonok között.

Régi időkben voltak oly törvényhozók, kik a vérrokonok közti házasságot eltiltották. A tapasztalás mutatja, hogy ezen tilalom teljesen megegyez a természeti törvényekkel, mert az ilyen házasságok a nemzetség eredeti egészségi állapotának megváltozását idézik elő, és ha az több nemzetségen keresztül ismétlődik, teljes testi és szellemi elkorcsosodásra vezet. A nemzés is megkívánja a maga irányításait, melyek annál erőteljesebb hatásuak, minél idegenebbek egymáshoz eredetükben és lényegükben az egymással érintkezők, hasonlólag a szervetlen természet elemeihez, melyek annál inkább társulnak egy más testhez, minél messzebb állanak egymástól, mint pl. hamany és éleny, a plus és minus irányításban.

Igen sok, különösen ős arisztokrata családnál az a szokás uralkodik, hogy fiaikat ugyanazon családbeli leányokkal házásítják össze. Két testvérnek unokái, unokatestvérek, nagybátya és huga, igen gyakran kelnek egybe; de ha az ilyen házasságból származó gyermekeket, az egészen különböző vérből származottakkal összehasonlítjuk, el nem kerülheti figyelmünket az utóbbiaknak erőteljes egészsége az előbbiekkal szemben. — A természetnek nem kell egy és ugyanazon családnak gyümölcse, mert a hol az akarata ellenére is létrejön, ott elkorcsosodás áll be és a nemzedék utóvégre ellankadás által kihál. Ezt az állatoknál is láthatjuk. Ha folytonosan egy selyemhernyó-nemzedékből tenyésztünk a petét hernyóvá, ezt ismét lepkévé, és ugyanezen lepkének petéit ismét hernyókká, már a második nemzedéknél nagy fáradsággal járna a petéknek oly megfelelő számban hernyókká változása, melyek elég életerősek lennének magukat bebábozni, és a harmadik nemzedéknél már a pe-

téknék sem volna elég életerejük, hogy hernyókká változ-
 zanak. Hasonlóképen senki sem vihet egy haltenyésztést,
 pl. pontytóban, három nemzedéken keresztül, ha csak már
 a második évben különböző tavaknak tenyészhaláival, tehát
 idegen családbeli nemzedékekkel ki nem cseréli. — Ha ez nem
 történik, és hímek és nőstények új nemzedékké ugyanazon
 tóban meghagyatnak, akkor utódjaik gyengék, kicsinyek,
 laposak, szintelenek, sápadt husuak, iztelenek lesznek; míg
 ha a harmadik nemzedéket is kieroszakolnók, akkor ezen
 nemzedék már elsatnyult nemzőszervekkel bírna, és ezzel
 ezen tenyésztés a természeti törvények szerint végét érné.
 Épp úgy történnék a gazdaságban a marhatenyésztéssel, a
 vadászatnál a kutyatenyésztéssel; ha családok és fajok nem
 kereszteződnek, elsatnyul ló, juh, sertés, marha, kutya; el-
 vész a nemzési képesség már kevés nemzedék után az
 elsatnyult, alakra és tulajdonságokra megváltozott egyénnél.
 Az ugynevezett beltenyésztés a gimeknél elzárt vadaskertek-
 ben nem természetes nemzedék. Az állatok idegenekké
 lesznek természeti szokásaikhoz, elkorcsosodnak oly módon,
 mely a divatnak, vadászatnak és a haskegyeletnek leginkább
 megfelel, hasonlólag a futópálya lovaihoz, melyek beteges,
 igen keserves tünetények és épp úgy alá vetik magukat a
 természet törvényeinek, mint pl. egy derék-báb a Medici-
 Venusnak. És a mi a természetnek ily határozott akarata,
 azt emberek előítéletek és családi viszonyok által akarják
 kieroszakolni? — Igaz ugyan, hogy az emberi nemnél a
 nemzedékek elfajulása nem történik oly gyorsan és kimeri-
 tőleg, mint az állatoknál, de a tapasztalat a vérrokonok
 közti házasságot, különösen annak több nemzedéken keresz-
 tül ismétlését, ugyanazon törvények alá helyezte, mert en-
 nek következménye magtalanság, dőreség, különféle szem-
 fájás, siketnémaság, idegbajok, görvélyek, elkorcsosodások,
 hülyeség és butaság. *Buffon* beszéli: „Hogy vérrokonnal való
 közösülés a legdurvább népeknél tiltva van és pedig az

erkölcsi fogalmak legalacsonyabb fokon állóknál azon okból, hogy a nem ne rosszabbodjék.“

És a tapasztalat s megfigyelések csakugyan megállapították, hogy közeli rokonok vérvegyülése által, azoknak hasonnemű lételük és jellemeik, egyéni vagy szervi hibáik, az ezen házasságból származott gyermekekre átmentek; hogy azon népeknél, kik mindig csak egymásközt házasodtak, nemzeti korcsképződések és honi betegségek származtak. Péld. Jóka falu a Csallóközben. Griesinger 385. old. „Az ilyen házasságból származott gyermekek mindegyike a hülyeségnek vagy másféle elfajulásnak jellegét hordozza magán, sőt az elkorcsosodást az első gyermektől az utolsóig néha mint fokozódott bajt fölismerhetjük; úgy, hogy pl. az utolsó vagy két utolsó teljesen buta, míg az elsők a növésben visszamaradtak, méhkórban szenvedők, idegesek, fonák kedélyűek, nehézkegyűek, siketnémák stb. Közben-közben néha egész rendes, szabályszerű gyermekek születnek, de ezen kivételek az illető családnál a hülyeségnek mint fajelkorcsosulásnak törvényét meg nem változtatják. Hisz a különféle gyermekek fogantatása idején, a nemzőknek változó egészségi állapotánál az állandó (az elfajulásra vonatkozó) okok növekedhetnek, de tetemesen ellentétes állapotba is hozhatók.“ — Ezt már György pápa is tudta, ki Augusztinnak azt írta: „Tapasztalatból tudjuk, hogy a rokonok házasságából nem származnak tartós sarjadékok.“ — Az újabbkor ezen tapasztalatokat még inkább megerősítette és bővítette; statisztikailag ki van mutatva, hogy azon családok nemzedékeinél, melyeknél a vérházasság szokásban van, a legtöbb magtalan, görvélyes, korcsképződésű, siketnéma, szembeteg, ideges és tompaelméjű egyének születnek, hogy ez által egész családok testileg és szellemileg elkorcsosodtak, tönkre mentek. *Dr. Kind* statisztikailag mutatta, hogy hülyenövendékeinek legnagyobb része közeli vérrokonok házasságából származott. Intézetembeli növendékek közt

is 28 szülői vérrokonságban vannak egymással. Így van sok fejedelmi család, melyek a vérrokonnal kötött házasságból származó családok magtalansága miatt kialusznak vagy enyészetüknek néznek eléje. Egyes kivételek nem változtatják meg az általános törvényt; a mi érvényben van az egyes családoknál, az áll egész népfajokra nézve is. A zsidófaj, dacára a gyakori vérházasságoknak, még mindig termékeny ugyan, de a rossz következmények ezen fajnál abban nyilvánulnak, hogy mint francia, angol, porosz, dán, egyiptomi és magyarországi statisztikai vizsgálódások kimutatták, egy népfajnál sem születik annyi siketnéma és nem található annyi hülye, mint a zsidóknál. Ugyanesak ezen rokoni vérvegyülék oka az amerikai négerrabszolgáknál is, hogy ott a siketnémaság száma igen nagy; mert mellékesen megjegyezve, meg van cáfolva azon állítás, hogy a siketnémák száma örökösödési hajlandóság által nagyobbodik. A vérokon házasságnak gyakori következménye a döreség, a pettyes szem, a hol az igen világos vagy vöröses szem, a fekete színanyag hiánya miatt fénykerülő és rövidlátó. Van aztán még egy sajátságos szembaj; mely az ilyen házasságból származott sarjadékokat megtámadja és csakis náluk jön elő, és a szemnek recehártyáján foglal helyet, mely szövésében csodálatosan meg van változva; a baj már a leggyengédebb gyermekkorban megkezdődik az u. n. alkonyköddel, és 30—40 éves korban a látás érzéke oly formán alszik ki, hogy az illetők gyakran kis tárgyakat kis láttérben, vagy egy nyomtatványnak betűit világosan megismerik, de vezető nélkül menni sem képesek. A vérokonok házasságából származó nemzedékeknél az elmebetegség is gyakran előfordul, vagy az idegrendszer más beteges állapotba, méhkóros ördögösségekbe, holdkórosságba, vitus-táncba esap át, a mely bajok azon vidékeken, hol az ilyen házasságok napirenden vannak, pl. Felső-Savoyában, ragályosan föl-lépnek.

A vérrokonok közti házasságokból származó bajok mind-egyike gyakran csak a második nemzedéknél áll be, különösen idomtalanság, angolkór, siketnémaság, elmebetegség, hülyeség és tompaelméjűséggel.

A gyermekkor elmebetegségei.

A hülyeségen, mint leggyakrabban előforduló elmebetegségen kívül, a gyermekkor elmebetegségéhez kell sorolnunk az örültséget is, mely e korban a legegyszerűbb alakban nyilvánul.

A gyermek első fölgerjedései az elfogadott benyomásoknak visszasugárzásai; de ezen első fölgerjedésekre az érzéki észrevételek a megfelelő mozgató visszahatásokkal oly gyorsan következnek, hogy lehetetlen határozott határt vonnunk fölgerjedés és érzéki-mozgató cselekvés között. A gyermek tagjait czélnélküli ide-oda mozgatás által a külső tárgyakkal érintkezésbe hozza, a mi által érzéki észrevételek származnak. De úgy látszik, hogy minden egyes izommozgás megfelelő izomérzékkel tételéz föl, úgy, hogy az illető cselekvésnek izomérzéke és az érzéki észrevétel a külső tárgytól egyesítettnek, és mostantól kezdve egymást elkerülhetlenül előidéznek; így aztán a külső természettől valóban egy mozgási szemlélet képződik, és ezzel a lélek fejlődéséhez az első lépés meg van téve. Tegyük fel, hogy egy gyermek mindjárt születése alkalmával elmebeteggé lesz; akkor a meglevő szellemi tehetségek terjedelme mindjárt a zérusra tehető. Minden behatásra, mely a gyermeket éri, szabálytalan, zajos visszahatás képződik, mely részint az érzéki-mozgató, részint a visszasugárzó körbe tartozik. Ilyenmü, mindjárt a születés után beállott beteges cselekvések ritkán fordulnak ugyan elő, de az irodalomban egynehány, biztosan megfigyelt példánk van erre vonatkozólag. *Chrichton* beszél egy esetet *Gredingből*, hogy egy gyermek mindjárt a világrajötte után

dühöngővé lett. „Egy körülbelül 40 éves, erős, vértől duzzadó testalkatu asszony, a ki eltekintve attól, hogy folytonosan nevetett, és a legkülönösebb tárgyakat készítette, mindig a legjobb egészségnek örvendett; 1863. évi január 20-án minden segély nélkül egy gyermeket szült, a ki azonnal születése után dühöngőnek mutatkozott. Január 24-én intézetünkbe hozatván, kezeivel és lábaival már oly erőt fejtett ki, hogy négy asszonynak fáradságot adott őt megfékezni. Az ilyen rohamok indokolatlan nevetéssel, vagy azzal végződtek, hogy környezetében minden tárgyat, mint ruhát, vásznat, ágyneműt sőt még pólját is széttépett, ha kezei közé kaphatta. A fiút nem volt szabad magára hagyni, mert különben az asztalra és padokra mászott volna, és megpróbálta volna a falakra felmászni. Meghalt, még mielőtt az első fogai kinőttek.

Nagyon különösnek tűnhetik ugyan fel, hogy egy ilyen koru gyermek ilyesmit véghez vigyen; de azt [kell tekintelnünk, hogy ezen gyermeknek az anyja maga is igen különösen viselte magát, úgy, hogy a gyermek az idegelemek nyugtalanságát és ennek következtében a külső ingerekre az igen szabálytalan és időelőtti visszahatás elrendezését örökölhette, a mi az állatok ösztönszerű cselekedeteiben van.

Az idegelemeknek szabályellenes állapota következtében, a veleszületett mellérendelt mozgás-képesség (Maudslay) göresökben szabályellenes, viharos és duló mozgásokban, és azon mozgásoknak időelőtti mértéktelen kivételében nyilvánul, a melyeknek rendszerint csak mérsékeltebb alakban és a természetes kifejlődésnek csak későbbi álláspontjában volna szabad föllépniök, mint pl. a megmagyarázhatlan nevetési rohamok, melyekre nem volt ok található. *Siret Morrison* mondja: „A legfiatalabb egyén, a kit dühben szenvedni láttam, egy 6 éves kis leány volt, a ki Betlehénkórházban gyógykezelésem alatt volt. Különben gyakran találkoztam a dühöngésre hajlandó, igen gyengéd korban

levő, nehezen gyógykezelhető hülyékkal.“ *Dr. Sturzheim* úgy tekinti az ilyen eseteket, mint veleszületett, részletes hülyeséget. Ő ugyanis azt mondja: „Az agy szervezete ezen ifjú korban még oly gyenge, hogy erős, beteges szenvedélyeket nem tűrhet el anélkül, hogy a további lélektani kifejlődésre való képességét el nem vesztené, és magát az életet nem veszélyeztetné. Valóban azt hihetnők, hogy a gyermekeknél az örültség részben a hiányos értelmi kifejlődésben, részint ezzel ellenkezőleg a hiányos erkölcsi kifejlődésben fekszik, izgatottsággal vagy anélkül.“

Ha a gyermek már egy pár évet átélt, akkor érzéki észrevételeinek székhelyei az illető idegközpontban annyira szervezve vannak, hogy egy érzéki észrevétel, ha ismételten föllép, határozott jelleget kapott; a gyermek elsajátította a határozott képzeletekhez való képességét. Ha ezen nyugvó székhelyeket egy beteges ok készíti cselekvésre, akkor egy alanyi érzéki érzet vagy káprázat áll be, a mely vagy mint ilyen megmarad, vagy pedig egy megfelelő mozgató visszahatást idéz elő. Az ilyen kápráztató állapotnak legcsudálatosabb példáját az ugynevezett boszorkánynyomás nyújtja, melyben oly sok gyermek szenved; az ilyen betegek egyszerűen mintha nagyon megijedtek volna, kiabálni kezdenek, anélkül, hogy fölébrednének, jóllehet szemeik nyitva vannak; reszketnek a félelemtől és nem ismerik fel az őket megnyugtató akaró szüleiket vagy más embereket; ezen rohamok egy ideig tartanak, és csak miután elmúltak, lehet a gyermekeket lecsillapítani. Ezen rohamok alatt a gyermekeknek élénk káprázatuk van, a mely őket erősen szorongatja és nem egy könnyen tűnik el; különben reggel az egészről semmi tudomásuk nincs, elfelejtik, mint az álomkórosak éjjeli vándorlásukat, vagy általában amint az érzéki érzeteket elfelejtjük.

Egyes példák által tévutra vezetve azt állítja némely író, hogy ezen állapot lehetetlen; de hozzá kell tennünk

még azt, hogy azon pillanattól kezdve, midőn a gyermeknek egy határozott érzéki észrevétele volt, a káprázat állapota is beállhat nála.

Az ilyen káprázatok többnyire megfelelő, szabálytalan mozgások által jellemeztetnek. A nevetés vagy inkább a mosolygás a gyermekeknél egy önkéntelen érzéki mozgás-indulat, mely már akkor lép fel, mikor a gyermeknek még fogalma nincs a nevetés érzékéről, vagy hogy tudomása volna arról, hogy nevet; következőleg a szabályellenes vonagló nyilvánulása a nevetésnek, a dolognak szabálytalan állapotának tekinthető.

A kifejlődésnek előhaladásával egyik ilyen képzelet a másik után fejlődik a lélekben, míg egész sokasága az egyszerű képzeteknek lesz szervezve. De mindezen képzetek egy ideig többé vagy kevésbé elkülönítve és tökéletlenül kifejlődve maradnak, nem történik közöttük határozott társulat, a mely okból a gyermek beszédjében az összefüggés többé-kevésbé hiányzik; azonkívül a székhelyek szintén nincsenek tökéletesen szervezve, és azért az emlékezet nem megbízható. A gyermekek épp úgy mint az állatok a jelennek élnek, szerencsájük és szerencsétlenségük azon benyomásoktól függ, a melyeket érzékeik által észrevesznek, mozgásaik egyenes visszahatásai azon benyomásoknak; a fölízgatott képzelet vagy kedély-indulat nem marad tudatukban és nem idéz elő más cselekedeteket és képzeleteket, hanem egyenesen egy külső visszahatásba csap át. Az ilyenmü fejlődési állapot, mely a gyermeknél a szellemi szervezkedés befejezése előtt, és az állatnál, a hol az idegrendszernek elrendezése bővebb kifejlődést lehetlenné tesz, természetes, egy felnőtt európainál mint hülyeség vagy a lelki kifejlődésnek beteges okok következtében való megakadása tekintetik.

Mihelyt a gyermek lelkében határozott képzetek fejlődtek, ugyanakkor az ábrándok is lehetségesek.

A káprázatok egy másik nemét bizonyos korán érett gyermekeknél különösen esalképek jelentkezése idézi elő, melyek szintén a lelkükön átvonuló képzeteknek látható alakjai.

Mindazt, a mit az ilyen gyermekek gondolnak, valóssággal látják is. Szemeik előtt a drámának egy neme játszódik le, és egy ideig a látomás világában élnek, éppen úgy, mintha az a való volna. A káprázatok az igen ideges gyermekek életében mulékonyan is játszhatnak szerepet, anélkül, hogy szükségképpen egy határozott betegségekre mutatnának. Ha azonban a gyermek iránt elnézők vagyunk, úgy, hogy ezen ábrándképek határozott drámává fejlődhetnek, akkor valóban oly állapot jöhet létre, a mely végre az őrültségnek egy nemére vezet.

A gyermekkor korán érett ábrándjait mindig mint nagy veszélynek fenyegető jelenségét kellene elnyomni, nem pedig mint valami csudálatos képességet előmozdítani és pártolni; helyezük a gyermeket a külvilággal szabályos érintkezésbe, hogy a külső benyomáshoz folytatólagos belső hozzáillesztés által a lélekben anyag emésztessék fel, a mely aztán értelmes nevelés által helyes és tökéletes alakot nyerjen; ezen alakban egyes teljesen fejlődött ábránd hathat a természettel öszhangzó fejlődésre. Nem szabad azt hinnünk, hogy az egészséges és beteges ábránd mindegy. A beteges ábránd oly képeket teremt, melyekben nincs természetes összefüggés, hanem valamely esetleges találkozás által lépnek egymással összeköttetésbe, míg az egészséges ábránd látszólag különböző képeket, lényeges belső vonatkozások alapján hoz össze és így a különbözőségből egységet állít elő.

Kísértsük meg az őrültségnek különböző alakjait, melyek a gyermeki korban fellépnek, — akár hülyeséggel, akár anélkül — sorjában rendezni: *a)* erkölcsi őrültség, *b)* nehézköros őrültség, *c)* őrültség, *d)* vitus-tánc-féle esze-lősség, *e)* dühösség, őrjöngés és *f)* mélabússág.

a) *Erkölcsei örültség.* Mint általános baj lép fel a gyermekeknél az erkölcsi örültség, még pedig bizonyíthatólag az önfertőzésnek szokássá vált büne következtében. *Esquirol* egy három éves leányról tesz említést, a ki folytonosan a legilletlenebb állásokat vette fel, és különféle mozgásokban mindenféle butorhoz dörzsölte magát. Ezt kezdetben a szülők nem vették tekintetbe, de midőn látták, hogy a gyermek ezen szokást folytatja, és pedig könnyen észrevehető nyilvánossággal, minden szolgálatukban álló eszközt megmozdítottak ellene, de sikertelenül. A templomban vagy akár hol, a hol a gyermek egy neki tetsző tárgyra akadt, gyakorolta régi szokását, a mely közönségesen általános görcsökben végződött. A leány bevallotta, hogy határozott élvezetet talál benne, folytatta, midőn felnőtt és midőn később férjhez ment, nőszödühben maradt. — Ilyen eseteket többet is hozhatnánk fel; de a szülőknek feladata, hogy gyermekeiket folytonosan megfigyeljék, és azokat ne bízzák egészen a szolgáltókra; mert többnyire a szolgáltók okai — főleg azok kik a gyermekeket igen gyorsan megnyugtanni akarják — ezen rettenetes, sok kárt maga után vonó bajnak. Az ezen bajtól meglepett gyermeknek nincs valódi tudomása korán érett cselekvéseinek jelentőségéről. Bizonyos állások és mozdulatok, természetes mimbeszéddek, bizonyos belső állapotokra engednek következtetni; az ilyen gyermek nem sokkal több, mint egy szervezett gép, a mely a megzavart idegközpontból önmozdonyszerűleg hozatik mozgásba.

„1827-ik év tavaszán — beszéli *Dr. Prichard* — egy bérlő leányához hivatott, kinek családjában több tag tébolyodottságban szenvedett. Egy 7 éves leány volt az, szülői leírása szerint gyors fölfogással birt, élénk, kedélyes, értelmes volt. Most magaviseletében nagy változás állott be; durva, goromba, erőszakos, hozzáférhetetlen lett; nem dolgozott többé, a mezőn föl és alá ugrált, folytonosan káromkodott és rendkívül föl volt indulva. Étvágya egészen

megváltozott, úgy, hogy nyers növényeknek más egyéb táplálékok fölött előnyt adott; inkább a nedves, hideg földön aludt, mint ágyában. Szülőinek többé nem volt befolyásuk reá; folytonosan kegyetlen volt nővérei iránt, kiket lökdösött, a hányszor csak észrevétlenül tehette. Megismert minden személyt és tárgyat, és mindenre visszaemlékezett a mit tanult. Szemei csillogtak, a szem köthártyája vörös volt, feje forró, alteste hideg és a székelés rendetlen; kellemetlen bűzt terjesztett maga körül. Midőn otthon rosszabbul lett, magához vette őt saját házába. Akkor elkezdte saját bélsarát enni és vizeletét inni; káromkodott mint valami béres s összerombolt mindent, mi kezei közé jutott; mégis tökéletes tudatában volt annak, a mit tett s általában úgy látszott, hogy tudta, mit csinált. Ha valami rosszat követett el, akkor elkiáltotta magát: „Igen H. úr én tettem. Tudom, hogy megharagszik érte; de nem tehetek róla, én nem hagyhattam abba, míg meg nem tettem.“ Fő élvezeteinek egyike volt, magát mindannyiszor bepiszkítani, a hányszor tiszta ruha volt rajta; szükségét ritkán végezte arra alkalmas helyen, hanem vagy a szőnyegen, vagy pedig saját tiszta ruháján. Máskor oly annyira tudatában volt állapotának, hogy keservesen sirt, s azon gondját fejezte ki, hogy szeretne olyan lenni, mint nagynénje, a ki pedig dühös volt. Ehhez járult még, hogy mindazt a miről azt hitte, hogy szükséges, ellopta vagy eldugta, és oly nyelven szitkozódott, a melyről nem tudták elképzelni, hogy hol hallhatta azokat a szavakat. „Nem voltak határozott ábrándok azok, a melyeknek magaviseletére befolyásuk volt; „érzéki ösztöne szerint cselekedett, a mely természetellenes és betegség által elforgatott volt.“

Moreau egy hasonló esetet idéz. Egy fiú, kinek értelme és magaviselete közönségesen rendes állapotra mutatott, itt-ott határozott dühszerű cselekedeteket vitt véghez, a nélkül, hogy azzal valamely szellemi összefüggéstelenség lett volna

összekötve. Ha ezen rohamok reá jöttek, senkinek sem engedelmeskedett, minnek következtében több iskolából kicsapták. Több sikertelen fegyelmi vizsgálat után végre egy tébolydába vitetett. Ott egész értelmes feleleteket adott; de elkezdett sírni és hallgatag lenni, ha vele rossz magaviseletről beszéltek; ha feleletre kényszerítették ezen dologra vonatkozólag, azt mondta, hogy nem tehet róla. Igen érdekes volt az a körülmény, hogy örültségi rohamaiban bőrének érzékenysége tökéletesen megszűnt, míg tiszta és értelmes állapotában az egészen rendes volt. Azon cselekedetek, melyeket dühében véghez vitt, oly tulzó jellegűek voltak, hogy, mint a közlő beszéli, „mi bizonyosak lehettünk a felől, hogy ő a gyilkosságig is vinné.”

Szolgálgjanak ezek a példák ezen betegség közelebbi megvilágítására, a mely elvitázhatlanul előfordul a gyermekkorban, és valósággal könnyebben félismerhető, ha ily ifjú egyéneknél lép föl, mint a felnőtteknél.

Vannak hiányos szellemi tehetségű gyermekek, a kik még nem állnak a hülyeség, vagy határozott szellemi gyengeség fokán, gyermekek, kik gyakran zavarba hoznak bennünket a fölött, hogy mit kezdjünk velük. Eltompultak, tunyák, ostobák, gondatlanok, közönyösek, félnek minden kísérlettől, hogy valamit tanuljanak, s alacsony és bűnös hajlamokat mutatnak; ha rendes iskolába viszik őket, onnan rövid idő múlva rendszeren mint hasznavehetetlenek hazaküldetnek. Tanulatlanságuk igen könnyen ostobaságnak és gonoszságnak tekintetik, pedig az valósággal egy beteges állapot következménye, és a gyengeelméjűségnek bizonyos fokára mutat. Szerencsétlenségükre az ilyen gyermekek gyakran, miután rendes iskolában nem haladtak elő, oly egyéneknek adatnak át, a kik nyilvánosan hirdetik, hogy ők neveletlen gyermekekkel foglalkoznak, s azt szinlelik, mintha külön szerük volna ezen gyermekek nevelésére és javítására. E lelkiismeretlen kuruzslók a legnagyobb csapásai e sze-

rencsétlen gyermekeknek, kiket kemény testi fenyítéssel halálra gyógyítanak vagy szellemük utolsó szikráit is kioltják. Szeretetteljes bánásmód, bátorítás, tápláló életrend, szabályos életmód, alkalmas testi gyakorlatok és egy értelmes egyénnek szabályos és tervszerű nevelő felügyelete tehet itt csak szolgálatot.

Van a gyermekeknek (különösen a fiuknak) még egy más osztálya is, a kik szülőknek és mindazoknak, kik velük foglalkoznak, nagy gondot és bajt okoznak. Határozott erkölcsi gyengeséggel bírván, születésüktől fogva a bűnre adják magukat, ösztönszerűleg hazugok és tolvajok, lopnak és csalnak oly ravaszsággal, készséggel és ügyességgel, a minővel e bűnöket a jelzett betegségek nélkül nem tudnák elkövetni; szülők iránt vonzódást vagy mások iránt részvétet nem mutatnak. Egyedüli gondjuk oda irányul, hogy szenvedélyeikhez és bűnös hajlamaikhoz az eszközöket megszerezhessék. Szenvedélyesek, önzők, kegyetlenek és a családban összeférhetetlenek. Ha iskolába küldjük őket, bizonyosak lehetünk a felől, hogy onnan is csakhamar kiüzetnek. Ha az alsóbb osztályhoz tartoznak, akkor a börtön leggyakoribb tartózkodási helyük; valósággal nem lényegtelen számban járulnak egy állam bűnöseihez; ha a jómóduakhoz tartoznak, úgy az egyedüli teendő őket jellemzilárd és szakavatott nevelőre bízni, ki megfelelő kárpótlás mellett a hajoktól megóvjja, róluk gondoskodik, bűnös hajlamaikat háttérbe szorítja, és a bennök rejlő csekély jó hajlamot felszínre vezet. A szegényeket, kiknek szülői az ilyenü ápolás-nevelés költségeit nem viselhetik, államköltségen kellene az e célra létesítendő intézetekbe fölvenni.

b) *Nehézkóros örültség.* Nemcsak a nehézkór különböző alakjai fordulnak elő a gyermekeknél, hanem az örültségnek különböző nemei is, melyeket a nehézkórral összekötetésben látunk föllépni. Éppen úgy, mint a felnőtteknél, a gyermekeknél is megelőzheti egy örültségi roham a nehéz-

kórt; vagy azt mint jelzetes nehéz-kórt helyettesítheti; vagy pedig úgy a gyermekeknél, mint a felnőtteknél az örültségi rohamok a nehéz-kórt követhetik.

Tudvalevőleg a nehéz-kór lázrohamok közt lép föl, a melyek közt rövidebb vagy hosszabb időközök vannak, s minden ily roham több fokon megy keresztül. A roham egy sajátságos érzettel kezdődik, a baj okai szerint különbözőleg, rendszerint mint rálehelés, mely az idegekre hat, vagy mint egy összehuzódás, vagy nyomasztó, szuró vagy égető fájdalomérzet; azután áll be a második fok, mely érzet bizonyos idegeken át, fölindultság és aggodás között folytatólag az agyhoz ér, és ezt csakhamar a harmadik foka az öntudatlanságnak és tartós görcsöknek követi. Az utóbbiak többé-kevésbé erősen az önkéntes izmokat érintik, a hajlóizmok fölénybe jutnak, úgy, hogy a hüvelykek behajlása a tenyérbe a nehéz-kór jellemző ismertető jele és azt az egyéb méhkórtól, és dermesztő göresöktől megkülönbözteti, melyeknél a nyújtó izmok vannak fölényben. A száj nagyobb-részt habzik, a szemfény tágult és mozdulatlan, a beteg öntudat nélkül szükölködő. Ha a lázroham a negyedik fokba lép, úgy a göresök engednek és az öntudat visszatér. A beteg mélyen föllélegzik, szemeivel homályosan lát, fejét igen szorultnak érzi, nagy lankadtságot érez, reszket, nem emlékszik az előzményekre (vagy csak ritkán) s legtöbbször hosszú, mély álomba merül.

A nehéz-kórosak nagyobb része azonban a göresöktől ment időszakokban is tartós elmebeteg. A legfontosabb, tartós zavarodottság a nehéz-kórosaknál a hülyeség. Általában annál előbb lép föl minél gyakoribbak a rohamok. Az emlékezet fogy, a képzelet eltompul, az ábránd elveszti szingzagságát, belsőségét és melegségét, és a kedély kiszárad. Az arcvonások s magatartás megváltoznak, a beteg ajkai megvastagodnak, vonásai durvákká, arckifejezése rúttá lesz. A rohamok ritkulása és gyengülése által a lelki tehetségek

emelkedése ismét beállhat ugyan, de mivel a nehézkór ritkán gyógyítható alaposan, ezen betegek szomorú sorsa végre mégis a hülyeség. Gyógyíthatatlan nehézkórban szenvedő hülyék egészen gyógyíthatatlanok, az örültség más alakjaival összeköttetésben levő nehézkór pedig csak ritka kivételes esetben tekinthető gyógyíthatónak. (Gríesinger).

A baj leküzdése, mely alatt az emberiség számot tevő része szenved, az emberek föladata. Az észnek és kitarító szeretetnek sikerült is sok bajt a világon kiirtani — emlékezzünk csak pl. a dögvészre. — Igy kötelesek vagyunk a nehézkórt is leküzdni. Hogy e téren a kezdet sikere már mutatkozik, azt a szeretet jutalmának, nem pedig a tudomány győzelmének kell tekintenünk. Kevéssel tettek többet még eddig a nehézkórosakért, mint egyes kísérleteket, a melyeknek ritka esetben volt sikerük, a kigyógyíthatatlan betegek azután a családoknál vagy kórházakban jól-rosszul helyeztettek el.

A különböző fajú szenvedőknek, mint pl. elmebetegeknek, vakoknak, siketnémáknak, betegek-rokkantaknak, elhanyagoltaknak stb. építettek intézeteket, a melyekben könyörületeség, szeretet és belátás szép, Istennek tetsző és áldásos munkát végeznek, de a szegény nehézkórosokról mindig megfeledkeztek. Mi azonban emlékezzünk *Maleachi* prófétára 3. 10.: „Hozzátok a tizedeket az én rozsházamba, hogy házamban legyen eledelül, és vizsgáljatok meg engem abban, hogy nem nyujtom-e meg nektek az ég ablakjait, és nem bocsátom-e áldásomat tömegben.“ Mily csalogató kilátást nyit itt Isten fölszólítása, szemben azon számtalan bajjal, melyekkel az ember, dacára a tudomány nagy előhaladottságának meglátogattatik!

c) *Örültség.* Az értelmi működés ellentéte, mely csak egy egyetlen egy képzeletre, vagy a gondolatoknak csak szűk körére szorítkozik, míg pedig a gondolkodó tehetség minden más irányban rendes. Ezen irányt „rögeszmének“

nevezik. Így pl. azt képzei egy ember, hogy testében állat van, vagy egy más egyén őt békés vagy gonosz tekintetből szakadatlanul üldözi, míg minden más gondolatkörben, mely ezen rögeszmével nem áll vagy nem hozatik összeköttetésbe, egészen, helyesen gondolkodik. A rögeszmének ezen szűkebb fogalma az értelmi körre, egyoldalú képzeletre és gondolkozásra vonatkozik. De mivel jobb belátás szerint az értelmi működés teljes megzavarása a rögeszménél nem létezik, mert nincs oly általános rögeszme, a melynél egyes észrevételek, képzetek, fogalmak, itéletek és következtetések helyesen és rendesen nem jöhetnek létre, úgy a rögeszme fogalma csak viszonylagos, és kétségbe vonható, hogy létezik általános rögeszme, az örültségnek egy egyetlen tétveg gondolatmenetére nézve. Az értelem szervezetének részleges megsértése, mely annak szabályellenes működését vonja maga után, ha időnként még oly elkülönítve áll is, előbb vagy utóbb a szervezet más részeit mégis belevonja zavarodottságába, és elhomályosítja azok működését. Rögeszme alatt értjük azonban egy egyetlen indulatnak, szenvedélynek, ösztönnek vagy érzelemnek szabályszerűtlenségét is, pl. valamely ember ellenállhatatlan hajlama idegen vagyont elsajátítani (lopási hajlam), vagy másokat megölni (gyilkolási szenvedély), vagy gyujtogatni (gyujtogatási vágy), midőn a többi hajlamok, ösztönök és az értelmi működések rendes mód szerint nyilvánulnak, úgy, hogy a szabályszerűtlen ösztön gyakran az ész és értelem által rosszaltatik, de az ösztön erősebb levén mint az erkölcsi és értelmi ellenvetés, mégis érvényesíti magát és *titokban*, a jobb belátástól előtti szégyenérzet között vitetik véghez. Bizonyosra vehetjük, hogy a rögeszme kétségbeesett alakja gyakran gyermekeknél is előfordul. Esquiroi példákat idéz oly gyermekekről, kiknek ilyenféle ösztöneik voltak. Egyik esetben egy 5—6 éves gyermek ismételt kísérleteket tett mostoha anyját meggyilkolni, ki vele mindig szeretetteljesen bánt; másik

esetben egy gyermeknek a lopás volt ösztöne, a nélkül, hogy a lopottat használta vagy alkalmazni tudta volna; egy más gyermek mindenütt, a hol csak tehette, tüzet gyújtott, és egy negyediknek tartós igyekvése volt önmagát megölni. Ezek vitázhatlan példái a rögeszme azon alakjainak, melyeket gyilkolási szenvedélynek, lopási vágnak, gyujtogatási vágnak és öngyilkossági rögeszmének neveznek. Hogy a rögeszme utánzás által honilag is fölléphet-e az kérdéses, de Mare, a hirneves lélekgyógyász beszéli, hogy egy gyermekgyilkosság, bizonyos Cornier Henriette által örültség közt vitetvén véghez, azon cselekedet elbeszélése által több más asszonyt ugyanazon bűnnek utánzására ösztönzött.

d) *Vitus-tánc-féle eszelősség.* Gyermekeknél előfordul néha egy betegség, mely a Choreával előforduló görcsök határozott ellentétének mutatkozik. Dr. Bucknill elbeszéli egy a Dovon-menhelyben fölvett 12 éves fiu betegségének történetét, ki egész addigi életében a chorea bizonyos fokában szenvedett. Néhány nappal fölvétele előtt megkísérlette magát fölakasztani, nyakán a kötélnyomok még láthatók voltak. Fölvételekor dühös volt, fejével a falnak akart menni, és midőn a kikárpitozott czellába vitetett, földhöz vágta magát és kiáltott: „Oh öljetek meg, zuzzátok össze agyamat. Oh engedjetez meghalnom!“ Az ápolókat karmolta, harapta, és mindenféle módon megakarta magát ölni; feje forró volt, ütere gyors, nem akart enni és nem aludt. Néhány napi rendes kezelés után tökéletesen kigyógyult. Ilyen példa több van följegyezve a tébolydákban.

e) *Dühösség és őrjöngés.* A dühkórnál az érzelem és szellemi határ egyformán van meggátolva. A testi és szellemi érzetek igen ingerlékenyek és erősen fel vannak indulva, majd kellemes vidám, majd kellemetlen haragos, dühös, bizalmatlan, rút modorban, vagy a benyomások lesznek erősek, túlkapottak, rohamosak, éreznek a nélkül, hogy helyes ítéltre és tiszta belátásra jutnának, a multnak és jelennek

megfordított összeköttetéseire, az igaz és hamis összeolvadására vezetnek, a melyek a gyorsan egymásra következő gondolatokat gyorsan és ábrándszerűleg idézik elő és nyomják el, az akaratot ezen gyorsaságban erős és rohamos kifejezésre magukkal vonják, és vad, hatalmas, dühöngő és romboló cselekedetre viszik. Szabályul lehet felállítani, hogy a lélektani visszásság tökéletes befolyása egy kifejezett alakban az értelmi zavarodottsággal kezdődik, aztán űrülséggé és végre dühösséggé fejlődik, habár az egyik vagy másik állapot csak alig vehető észre, vagy rövid átmeneti, de hosszan tartós is lehet. Vagy a kedély határában marad meg a betegség tartósan, vagy annak nyugtot engedve, az értelmet rohanja meg, és gyakran (különösen a részletes űrülségnél), nem is lesz dühkórrá; vagy érzéki és szellemi zavarodottság, kedélybetegség és dühöngés váltakozva lépnek föl, néha darabos, rögtöni átmenetekben.

A mint a hagymáz a gyermekkorban más vonagló betegséggel összeköttetésben lép föl, úgy a dühösség is más okok alapján jelentkezhetik; gyermekeknél ezen okok nagy koponyasértődések, bélgiliszták és önfertőzés. Guislain *Monopathie furieuse* elnevezés alatt dühkóros rohamokat ír le egy hét éves leánynál, melyek sértés által az orrban származott csontszú következtében fejlődtek ki.

Az elmezavarodottság legérdekesebb esetét figyelte meg Morae egy 11 éves leánygyermeknél, hol egy bőrbetegség rögtöni eltünése után a chorea tünetei mutatkoztak, a melyek azután csakhamar valóságos dühkórrá fejlődtek. Anyját megakarta ölni, és egyik testvérét majdnem megfulasztotta, azt egy tóba dobván; és ezen lázrohamokban hihetelen erőt fejtett ki; fogalmunk sem lehet nagy rombolási vágyáról. Egy láz után meggyógyult, míg minden orvosi kísérlet sikertelen maradt.

f) *Mélabússág*. Ezen lehangoltsági alak gyermekeknél vagy határozott ábrándképzetekkel és beteges ösztönökkel, vagy anélkül lép fel. Kétséget sem szenved, hogy különböző

gyermekek, a kedély különböző természeti fogékonyságával bírnak, és néha előfordul az is, hogy az elnyomás igen ifju gyermekeknél is, oly magas fokot ér el, hogy az mint valódi mélabússág lép fel. Ilyen esetekben jajgat és sir a gyermek minden alkalommal, és úgy látszik, hogy minden benyomást mely őt éri, egy fájdalmas érzet követ.

Igy beszéli *Dr. Beckham*: „Egy fiu, ki öt éves korától fogva igen feltűnő magaviseletet mutatott, úgy hogy pl. gyakran minden ok nélkül az utca közepén megállott, és csak nagy fáradtsággal volt a tovább menésre rábirható, 12 éves korában üldözési ábránddal mélabússágba esett. Nagyon el volt csüggedve, a legnagyobb félelmet mutatta, a sirásra mindig kész volt; tanulóársaitól és tanítójától félt, a kikről azt hitte, hogy róla azt hiszik, hogy valami rosszat követett el. Ha egy lopási eset fordult elő, meg volt győződve, hogy őt gyanúsítják azzal. Éjjel nyugtalan volt, gyakran fohász-kodott, és álmában összefüggés nélküli szokat rebegett. Őt hét mulva meggyógyult, de magaviseletének túlzottsága megmaradt; ha pl. kőbe ütközött, vissza kellett térnie, és még kétszer ugyanazon kőbe ütköznie; ha egyszer köpött, azt még kétszer ismételnie kellett; ha egy szót helytelenül irt, a kijavítást kétszer kellett megtennie. Ő maga is jól ismerte ezen különöségeit, küzdött is ellenük, de sikertelenül; nagy felingerültség és lelki fáradtság után engednie kellett.

A mélabússágnak talán a legérdekesebb alakja gyermekeknél az, mely öngyilkossági ösztönnel van egybekötve. Nagyon különös és természetellenes ugyan, hogy 9—12 éves gyermekek saját életök ellen törnek, valósággal azonban az ilyen cselekedetek gyakrabban és rögtöni ingerültség, a büntetéstől félelemben vagy egy büntetés miatti bosszankodásban vitetnek véghez, vagy szomorúság s rossz bánásmód és elnyomás következtében, melylyel a gyermek durva atya vagy tanítója részéről találkozik. (A tanulók zárvizsgálatai elég szomorú példát nyújtanak erre nézve).

A hülyeség leküzdése.

Eddig általánosan az a nézet volt elterjedve, hogy gyenge- és tompaelméjű gyermek kevés van, azért nincs is nagy szükség reá, hogy róluk gondoskodjanak vagy rajtok segítsenek. Ezen vélemény most már tévedésnek bizonyult, mert a legutolsó népszámlálás szerint Magyarorszáiban a melléktartományokkal együtt 18658 hülye van. Ezen nagy szám, mely a létező gyengeelméjű gyermekek valóságos összegét távolról sem éri el, sokkal világosabban beszél, sem hogy a fölött egyszerűen napirendre térhetnénk. — A „Levana“ növendékek között is Magyarorszáiban és a zsidó faj volt leginkább képviselve. *Dr. Georgens* így szól Gyógynevelészet tanában (II. köt. I. előadás 2. szakasz): „Magyarország erős képviseltetése nem esetleges, azaz fontosság nélküli, tekintettel a feltűnő gyakran előforduló hülyeség valószínűségére, mert nem alaptalan az a feltevés, hogy Magyarország térköri viszonyai — a Csallóköztől, hol egy neme a honi hülyeségnek uralkodik, eltekintve, — helyenkint (Tiszavidék) a baj gyakori megjelenésére kedvezőleg hatnak, és hogy ez egyes városok társadalmi viszonyaira is, mint Pest városánál, érvényben van.“

Mindazon hülyék, kiknek testi és szellemi fogyatkozása szemünk előtt feltűnik, kiknek nyomorusága oly mély és siralmas; hus a mi husunkból, vér a mi vérünkől; valamennyien hivatva vannak, épp úgy mint mi, élvezni a földi életet. Azért kérdést sem szenved, hogy segítenünk is kell rajtuk; azon hatalomtól, mely őket fogva tartja, meg kell szabadítanunk, *a nyomort, mely őket érte, le kell küzdenünk, és a népetben továbbterjedését meg kell akadályoznunk.*

Hogy itt segítségre van szükség, az nem szorul további magyarázatra, hogy a segély csak ezen célra külön létesített intézetek által nyújtható, az elvitázhatatlan, a tapaszt-

talat által beigazolt igazság. Teljesen ki nem gyógyíthatók az ilyen betegek, de az intézetben való élet, mérsékelt és változó szabadsággal, munka, üdülés, alvás, táplálék stb. azt nyújtják számukra, a mit ugyanazon körülmények között a legjobb család sem adhat.

De a hülyeség leküzdése az összes emberiség kötelessége, és a valódi *emberbaráti szeretet*, ha csak önmagát nem akarja meghazudtolni, nem vonhatja vissza magát ezen általánosan elterjedt nyomor leküzdésétől. *A tudománynak* ezen harcban uttörőleg kell előljárni; már csak azért is, mert így talán lehető volna az ember szellemi életének ezen árnyoldalán a fontos élet- és lélektani felvilágosításokat megtalálni.

Továbbá kötelessége a *kormánynak* és *törvényhozásnak* a hülyeség leküzdését segíyezni és előmozdítani, mert lényeges érdeke az államnak, hogy ezrek, kik ma még nagyrészt a szegény védelemnek esnek terhére, a társadalom számára megmentessenek és képesíttessenek, legalább részben arra, hogy önfentartásukról gondoskodhassanak. De ezen cél elérésére első sorban *a gyenge- és tompaelméjűek számára létesítendő külön intézetek szükségesek*, melyek igen sok esetben valódi segílyt nyújtanak. Ez oly nézet, mely mindinkább elismerésre talál. Nevezetesen az orvosok részéről bizonyítatik, „hogy gyenge- és tompaelméjű gyermekek teljesen hozzáférhetetlenek, s hogy önmagukra hagyatva, elméjükben mindig mélyebbre esnek, és hogy az egyenesen számukra létesített intézetekben lényegesen javulhatnak, és az emberi társadalomnak részben hasznavehető tagjaivá válhatnak.“ Egy kitűnő francia elmegyógyász *Dr. Guislain* következőleg nyilatkozik erre vonatkozólag: „Nem hangsúlyozhatom eléggé, hogy nincs vétkesebb könnyelműség, mint a hülyéket gyengeségüknek átengedni. Minél inkább tápláljuk a szellemi tétlenséget, annál jobban előmozdítjuk az agytevékenység tönkretjutását. Azért nem lehet eléggé gondoskodni a hülyék-

ről, hogy őket ébren tartjuk, a mennyiben értelmüket, emlékezetüket olvasás, szellemi foglalkozás, gépies munka által előmozdítjuk. Ha szellemük benyomások által indulatba nem hozatik, ha szívük vonzalmak által nem indíttatik, ha fülük nem hall, akkor egyéni világuk maradványa is kialszik, és a szerencsétlenek a teljes semmiség állapotába esnek.“ Hasonlóképp nyilatkozik *Esquirol* is: „Ha hülyék önmagukra hagyatnak, akkor mindig mélyebbre és mélyebbre süllyednek, úgy testileg mint szellemileg. Szellemi értelmök csekély foka, melylyel még birtak, mindig csekélyebb lesz, és nem ritkán megesik, hogy elhanyagoltság miatt, egy gyengeelméjű néhány év mulva a teljes hülyeség fokára süllyed.“

Nem szabad elhallgatnunk, hogy a hülyék nevelése és képzése még a kezdet fokán áll. Széles, nagy mező vár itt még művelésre. Az utóbbi években — tagadhatatlan — nagy és sokat ígérő haladás történt. Úgy a hülyenevelés céljára nézve, mint az ehhez szükséges eszközökre vonatkozólag, természetes és a valóságnak megfelelő nézetek jutottak érvényre.

Az utóbbi időben alapítottak oly intézetek, melyek a hülyenevelés terén kielégítő eredményeket mutatnak fel. Idején való volna tehát, hogy a szegény gyengeelméjű gyermekek számára hazánkban is alakítsunk nevelőintézetet, ahol a szülők „ezen szerencsétlenek legszerencsétlenebbjeit“ megfelelő nevelésben és sikeres tanításban részesíttethetnék.

Oh állam könyörülj e szerencsétlenceken!

A hülyék nevelése és tanítása.

A testileg és szellemileg elnyomorodott gyermekek orvoslásának nem csak a testnek rendszeres és egészséges fejlődése a célja, hanem korához mért szellemi kifejtés is; így tehát ezek nemcsak orvoslandók, gyógyítandók, hanem egyszersmind s ugyanazon időben nevelendőek is. Az orvos

és a nevelő-tanító mindenkor együtt működjenek és egymást segítsék; ettől függ az orvoslás sikere.

Ha az orvosnak dolga nem csak bizonyos gyógyszereket rendelni és használni, hanem egyszersmind a betegnek életmódját elrendelni és megőrizni is kötelessége, ugyszintén a gyógyításra minden befolyó okot előidézni s minden káros behatást elhárítani, úgy ezen teendő méginkább érvényben van a gyengeelméjűek gyógyításánál, a fejlődésben visszamaradott és elnyomorodott gyermekeknél.

Az első s fegfontosabb szükséglet ezen gyermekek gyógyításánál s nevelésénél a *levegő*. Kötelesek vagyunk a nyirkos és megromolt levegőből, melyben talán születésüktől fogva lélekzettek, friss, tiszta levegőbe áthelyeztetni, ha az időjárás engedi naponta a szabadba vezetni vagy vitetni, és bizonyos, hogy hetek vagy hónapok mulva frisebb, kedvezőbb szint fognak nyerni, élelenebbek és vigabbak lesznek.

A levegő mellett tekintetbe jő a *melegség*. Nagyobb melegséget a hülyék nem tűrhetnek, elálmosodnak és gyöngék lesznek; találatnak olyanok is, kiknek hozzá hajlamuk lévén, agyvelejökben vértódulást idéz elő a melegség. Tehát a napon nem szabad soha hajadonfővel hagyni őket, télen túlságos kályhamelegség elől legyenek védve, és a nehézkórosak valamint vértódulásokra hajlammal bírók hűvösebben tartandók. A nagy melegnél a hülyék még kevésbé bírják el a hideget; ennél fogva mihelyt a hidegebb időszak be áll, — jól azaz gyapjuruhába kell őket öltöztetni, különösen a lábakat a külső hideg hatásától megóvni. Télen a tartózkodási szobák jól és egyenletesen fütendőek, a hálószobákat is fel kell kissé melegíteni.

A test, különösen a gyenge, elsatnyult izmok erősítésére szolgáló szer: a *mozgás*. A gyermekeknek naponkint, ha az idő engedi, ki kell sétálniok a szabadba; rendes testgyakorlatokat kell végezniök, különös súlyt a *gyógytornára* kell fektetnünk.

A gyakori *fürdők* nem csak azért szükségesek, mert a bőr gondos ápolást igényel, hanem azért is, mert életetőleg hatnak a beteg idegrendszerre. Tisztaság nem csak a testi épség feltétele, hanem a szellem nevelésére is nagy befolyással bír.

Az *étel* jól készített, tápláló és könnyen emészthető legyen és pedig inkább növényi mint állati.

A második, nem kevésbé fontos része a hülyék ápolásának: a *nevelés*. Ama nézet, hogy a hülyeség gyógyíthatatlan, bizonyára nem abban leli okát, hogy az orvosok minden siker iránt kételkedve, ily betegekre nem gondoltak, hanem abban is, hogy a nevelők, tanítók ily növendékekkel felhagynak, ha azok a többi épelméjű gyermekekkel nem haladhatnak. Valamint az orvosok eredményt nem tudnak a szülők vagy hozzátartozóik házában felmutatni, úgy a tanítók sem vesznek észre haladást az iskolában. Így a gyermekek minden oldalulag elhagyattak mindaddig, míg az a gondolat jutott érvényre, hogy a gyógyításnak a neveléssel karöltve kell haladnia. A hülye gyermekek nevelésében — hasonlóan az orvosi gyógykezeléshez — csak kiváló gondosság, kitartás és türelem által és soká folytatott, szigoruan következetes eljárás által lehet számonkérő eredményt felmutatni.

A nevelés fogalmát nem szabad sem nagyon szorosan, sem nagyon tágan venni; nevezetesen nem szabad a közönséges iskolázásra gondolni. A hülyék nevelőjének a szellem első mozzanatait kell megfigyelnie és követnie, ezekhez kell csatolnia a meglevőt, bármily kevés, hiányos legyen az; lassankinti fejlesztés és lépésről lépésre haladás: ez a nevelés kezdete, a legelemibb „elemi“ tanítás.

A hülye nevelés alapja a *szoktatás*. Bizonyos rendre rábírni a hülyéket: ez az első feladat. Ez pedig csak intézetben érhető el, hol a ház minden lakója a házban megjelölt rendet követi. Itt önkénytelenül, a nevelés minden közbenjárása nélkül képződik egy bizonyos életrend, melyben

a gyenge, rombolt szellem bizonyos támaszt nyer. Ott este tanulják ruháikat elrendezni, féslésre vagy foltra, vagy gombhiányra figyelmesekké lesznek; bizonyos időben végzik testi szükségleteiket és tiszták lesznek.

A hülyéket rendre és *engedelmességre* kell szoktatni. Ez is az által érhető el, hogy mindenben bizonyos rendet követnek, a nevelők nem sokat parancsolnak; de attól, mi elrendelve vagy tiltva van, soha sem térnek el. Ahhoz nem szükséges szigor, de hol a parancs áthágatik, ott a büntetésnek nem szabad elmaradni. (A legjobb büntetés, valamely étel elvonása). Ezek mellett *szeretettel* kell eljárni velök, mi a legszebb gyümölcsöket termi, miután a hülyék őszinte ragaszkodással csüggnek azokon, kik szeretetet tanúsítanak irántuk, s nagyon háladatosak minden barátságért, minden jótettért, melylyel irántuk viseltetnek.

A *társaságkedvelés* alaptulajdona s alapszükséglete az emberi természetnek, e tény már a bölcsőben észrevehető és a legtompább elméjű gyermeknél sem vész el tökéletesen. Az a nevelésnek is fontos tényezője; miután a gyermekek nem csak orvos-, tanító- és felnőttekkel, hanem maguk közt is társalognak. A gyermekek ezen közlekedésére magukhoz hasonlókkal nagy súly fektetendő. — Valamint épelméjű gyermekek nem neveltetnének jól, ha csak felnőttekkel, tanítókkal és szülőkkel érintkeznének, ép oly kevéssé volna ajánlatos ilyen egyoldalú nevelés oly gyermekek részére, kikhez oly mélyre le kell szállani, hogy mi őket megérthessük, vagy ők minket megérthessenek. A kizárólag ép elméjű gyermekekkel való társalgás nem elegendő ilyeneknek, mivel ezek nem értik, és nem értethetik meg magukat velök, azért rendszeren kerülnek is azok a hülyék társaságát; őket megvetik, kigunyolják, sőt bántalmazzák is. Ez által a szegény gyermekek elidegeníttetnek, félénkek, vadak s magukba zárkózottakká lesznek. Valóban gyönyör ezen gyermekeket az intézetben látni, amint maguk közt örvendenek, mily

gyöngéden bánnak, mily vidáman játszanak egymással, mint segítenek egymásnak, s közlik tapasztalataikat egymás között.

Ezért velök *játszani* kell, játszva legtöbbet tanulnak. De gyermekek csak oly gyermekekkel mulatnak legjobban, kiknek szellemi fejlettsége körülbelül egyenlő az övékével.

A *foglalkozás* hasonlóképen fontos nevelő eszköz. Ha ily gyermekek kezdetben nem is mutatnak kedvet a munkához, vagy lustaságból, vagy szórakozottságból, lassankint mégis bele szoknak, másokat vagy magukat kölesönösen utánozzák, kisebb reájuk bizott dolgot örömezt végeznek és örülnek, ha nekik valami sikerül. Gyakran verseny áll be a kis munkások között, kiknek egyike sem akar utolsó maradni. — Foglalkoztassanak különféle játékokkal, nevezetesen olyanokkal, melyek mozgással vannak egybekötve, és melyek által a rend iránti hajlamot lehet ébreszteni; öltönyükkel, kisebb szobai munkákkal, testgyakorlatokkal, szabad tornagyakorlatokkal, kisebb kerti munkákkal, sétával és kis megbízásokkal lehet őket foglalkoztatni. — A szabadban való foglalkozás előnyösebb. — Gépies munkák, melyek a szobában végzendők, különösen a hülyéknél nagy elővigyázattal és válogatással alkalmazandók; részben azért, mivel nem alkalmasak a szellem fejlesztésére és mulattatására, részben azért, mert a gyengélkedő gyermekeket lehetőleg kevés ideig szabad zárt szobai levegőben tartanunk. — A házi ipar körébe tartozó lombfürészelés, a kartonmunka, a kosárfonás, a gyékénykészítés meg a kötés (még a fiuk számára is) a hülyék hathatós nevelési eszközei.

A *tanítás* abban különbözik az épelméjű gyermekek tanításától, hogy felette kevés anyagot vesz föl és alant fokon kezdi. *Soká marad előkészítő tanítás*, (lásd a következőt) hasonlóan az ovodák tanításához. E mellett, valamint kisedovodákban nem egyes szakmáknak tervszerű feldolgozására szól, hanem csak az érzékek foglalkoztatására és gyakorlására, nevezetesen a látás-, hallás- és tapintásra, a szellem-

nek mulattató játékok általi ösztönöztetésére és különösen oda irányul, hogy a gyermekek beszélni tanuljanak, a beszédben gyakoroltassanak. A mellett természetesen szintén terv s fokozat követendő, nem szabad egy fokon sem túlhágni, de egyet sem elhagyni, míg a gyermek biztos állást nem foglal rajta. Minden gyermek külön veendő elő, a tanító figyelje, vagy tanulja meg, mint kell vele bántani és mint győzheti le a testet és szellemet fogva tartó gyengeségeket. Erre vonatkozólag nem lehet pontos szabályokat állítani; fődolog mindig, hogy a tanító szeretetteljes bánásmód által a gyermekeket magához vonzza és hogy befolyást nyerjen náluk. A gyermekeket beszédre tanítani a legnagyobb fáradságot és kitartást igényel, különösen olyanoknál, kiknek beszédszervei hiányosak és kik rosszul hallanak; azért a hülyék tanítójának különösen *nagy foku türelemre* van szüksége.

Az előkészítő tanításra következik a tulajdonképeni *iskoláztatás*. Ez is eleinte főképpen *szemléleti oktatás*. A hülye gyermekek tanítása méginkább alapuljon a szemléleten, mint az ép elméjüeké, mert csakis a tárgyak ismételt szemléltetése által alakulnak náluk lassankint képzetek és fogalmak. Innen van, hogy nemcsak a természetben, a házban, a séta közben kell szemléltetni és magyarázni, hanem a tanteremben is jó képek és mindennemű minták által.

Hasonló módon tanulnak e gyermekek *énekelni*. Előénekelnek vagy előjátékszanak nekik a hegedűn, zongorán, harmoniumon könnyű dalokat annyiszor, míg a gyermekek felfogták s utánéneklük. A *zene* egyike a legfontosabb képző eszközöknek hülyék számára. Nem csak azért, mert jó hatással van rájuk, és majd maguk megkísérik a hallott dalokat utánózni, hanem azért is, mert a velők éneklendő dalok által sokat tanulhatnak, mit különben alig tartanának meg; és az énektanítás egyszersmind mint az *emlékező tehetség gyakorlásának* is hathatós eszköze.

Ha a gyermekek előre haladtak, mesélnek nekik egyszerű szemlélettel egybeköthető történeteket, melyeket utánmondanak. A tanítók ne kerüljék a fáradságot, ugyanazon történetet százszor s még többször is mondják el. Igen alkalmasak e célra a bibliai történetek is, melyekhez a legfontosabb vallási tanok csatoltatnak.

Irni és rajzolni a legtöbb gyengeelméjű könnyen tanul meg, *olvasni* gyérebber, *számolni* nagyon ritkán, vagy soha sem. Megjegyzendő, hogy egyesek a fejszámolásban különösen kifejlődtek, mivel mindig egy vagy más érzékük kitűnőbbben ki van fejlődve, mit kitalálni a hülyék tanítójának feladata. Az ilyen egyoldalú képességű gyermeket együgyűnek nevezzük.

A hülyék első oktatása.

Az emberi hülyeség abban mutatkozik, hogy a korai gyermekkort jóval túlhaladó időben is (az első életéven túl) az akarat, a testet csak mint ösztön hozza mozgásba; hogy az még nem képes önkéntesen, még kevésbé értelmileg a testre hatni. Valamely mozgást, melyet a hülye gyermek ösztöne következtében, egészen célszerűen vitt véghez, nem tud ismételni vagy kívánatra utánozni. Ez járatlan előtt mint akaratosság tűnik fel, de nem az, hanem az akarat képtelensége. Egy hülye pl. a szóképeség különös erősítése következtében néhány szót megtanulhat beszélni. Kiejti azokat, ha megfigyelve nem érzi magát; az előtte ismert szókat egy beszéd folyása alatt hallja, vagy ha az ezen szók által jelzett tárgyakat meglátja. Ennek ellenében, ugyan azon szókat, melyeket kimondani képes, nem fogja mondani, ha azokat előmondjuk, vagy az illető tárgy előmutatásával arra őt fő szólítjuk. Beszélő szervei, valamint egész teste is, nem engedelmeskednek szabad akaratnak, hanem csak az ösztönnek.

Azért a mozgásoknak csak következő alakjai azok, melyeket náluk észrevehetünk, vonatkozással azokra, a melyekre képesek:

1. *Visszahajlasi mozgások*, melyek különösen a közönyös hülyéknél nagyon lassan lépnek elő s gyakran teljesen el is maradnak. Egy ily fajú hülye egy szunyogot a szemére engedett repülni, anélkül, hogy észrevette volna; más hülyék tele tömik szájukat ételekkel a nélkül, hogy lenyelnek.

2. *Vitus-tánc-féle mozgások*, ide számítandók: az arc-fintorgatások, szemfogatások, szájjal és ajakkal való játszás, bizonyos, ismételt játékok a végtagokkal, az arcnak és fejnek ütése; továbbá teljes vitus-tánc: rángatódzások és rángatódzó mozgások, görcsök.

3. *Önindító mozgások*, azaz a testnek, fejnek, törzsnek, végtagoknak célszerű, ütenyszerű, merő szokásból vagy szükségletből származó mozgásai. Minél mélyebben áll a hülye, annál gyakrabban jönnek elő nála a vitus-tánc-féle, görcs- és önindító-, röviden az önkéntelen mozgások.

4. *Az ösztönyszerű mozgások*. Minden más mozgás az 1—3 kivételével, ha szabad akaratból kifolyóznak tetszik is, a hülyéknél ösztönből eredő mozgás; mozgási, beszélő és éneklési, táplálkozási, önfentartási, nemi (cselekvési), rombolási, eltitkolási stb. ösztönökből erednek, végül utánzási ösztönből is, vagy az öröm, harag, félelem, rokonszenv vagy ellenszenv, kíváncsiság stb. indulataiból, vagy gyakran ismeretlen agyingerültségből, testi közérzületből. Minden önkéntes mozgás hiányzik náluk, még inkább az *értelmes, észbeli cselekedet*.

Mik lehetnek okai ezen szabályszerűtlen állapotnak, az akarat és lelki erő ezen mély sülyedésének?

Ha összehasonlítás céljából a szellemileg egészséges ember kifejlődését tekintjük, abban is mutatkozik egy életkor (a legelső életkor), hol a lélek még nem uralja a testet önkényileg. Az egészséges gyermeknél ezen szabályos álla-

pot helyes ismeretét a hülyének szabályszerűtlen állapotából foghatjuk föl (szabályszerűtlen azért, mert egészséges állapotban az élet első hónapjaira szorítózkodó álláspont egész életére kiterjed).

Az ember az első életévben a sok és sokféle benyomás által, melyek minden oldalról hatnak reá, nyer némi élettudatot. A lélek a környező világ benyomásaitól annyira igénybe van véve, hogy még nem tér vissza magába, nem jó még magához, nem lett még „én“-né, személylyé, nincs még öntudata. Csak lassankint kezdi az ifju ember a benyomások következtében, melyeket a külvilágtól nyer, magát a külvilágtól megkülönböztetni, *önmagáról* tudomást szerezni; legelőször saját teste lesz szemléletének, tapasztalatainak tárgyai, melylyel teste fölötti uralmát megállapítja. Lassankint a külső benyomások által a lélekben egy belső világ keletkezik, egy világ tele képzetekkel, melyekben a lélek visszavonulhat, működhetik és magát gyakorolhatja. A csupán testi életből, melyet a lélek kezdetben átél, lassankint átalakul lelki életté; csupa világismeretből öntudattá emelkedik, önmagához tér, a benyomások szemléletekké lesznek, ezek képzetekké illeszkednek; ezen szemléletek és képzetek kiegyenlítődnek, különböződnek, folytonos visszaverődésnek lesznek alávetve; az ember a külvilágra hat, átalakítja, tetszése szerint változtatja; a test és külvilág fölötti önkéntes mozgás biztosítva van.

Honnan ered az, hogy a hülyék nem, vagy csak nagyon ritkán vihetik az értelmi akarat és cselekvésig? hogy akaratauk oly korlátolt és zárt?

Semmi esetben sem szabad visszamaradottságunknak okát külső állapotok és viszonyokban keresnünk, pl. elhanyagoltságban, mivel a lélek semmiféle elhanyagoltság által hülyévé nem lehet. Ép oly kevésbé fekszik a hülyeség oka az érzékszervek hiányában, mert ezek hülyéknél is gyakran egészen szabályosak. Végül a hülyeség oka nem állhat ma-

gában a lélekben sem, mert a léleknek önálló megbetegedése nem képzelhető. Ennek tehát a lélek szabályszerűtlen visszamaradottságában, az öntudat és akarat alacsony fokán, az agynak, mint azon szervnek, melynek kifejlődéséhez és cselekvéséhez van kötve, megbetegedésében kell rejlenie. Ezt a tapasztalat is bizonyítja. Az agy benyomási állapotában (álmoság, a borosságban elkábultság, sok szesz ital élvezése után, sértéseknél, gépies nyomás, vérkiömlés stb.) a lélek működései a gondolkozásnál, akaratnál sokkal lassabban, tökéletlenebben és nehezebben történnek, a felsőbb gondolat- és akaratműködések már a könnyebb lenyomási fokokban is lehetetlenek, az elkábulás magasabb fokainál minden szellemi működés s végül minden öntudat megszűnik. Az agy ingerlési állapotaiban (kezdődő ittasság, némely növények általi vérmérgezés, hagymáz, agyvelőgyulladás stb.) hasonlólag nem szabad, de csak a ráerőszakolt képzetsorok, érzelmek, ösztönök stb. következtében, úgy, hogy a lélek észbeli nyilvánulása lehetetlenné lesz. Ha már a felnőtt eszes lelke beteges agybeli állapotok alatt az eszes öntudattól és akarattól meg van fosztva és képtelen, mennyivel inkább kell egy már születésétől vagy kora ifjuságától kezdve agybeteg gyermek észbeli szabályszerű kifejlődésének akadályozva, a lelki élet alantas állapotaiban visszatartva lennie! Mint már jelezve van, az agybetegség a felnőtteknél és épp úgy a hülyéknél is két alakban nyilvánul, vagy mint lenyomási (szenvtelen hülyeség) vagy mint ingerlési (izgató hülyeség) gyakran azonban, mivel az agy nem egyszerű, hanem összetett szerv, melynek különböző részei különböző működést végeznek, lelkesedés és lenyomás, ingerlékenység és ellankadás váltakoznak egymással, vagy egy és ugyanazon időben jelennek meg.

A szenvtelen hülyeségnél a lélek az agy csekélyisége vagy hibás alkotása következtében ellankadási állapotban, egy álomszerű elmerültségben van, melyben nem csak hogy

ezer benyomás, melyet az egészséges gyermek kedvvel fogad be, egész észrevétlenül áthalad, hanem még kevésbé élénk, különösen érzelmeivel és ösztöneivel vonatkozásban álló érzéki benyomások is annyira jelentéktelenül, szétmosódva vétetnek föl, hogy csakhamar ismét el kell a képzetből tűnniök, úgy, hogy vagy semmi, vagy csak szűkölködő, majdnem mozdulatlan s életszegény belső világ fejlődhetik ki. Ezen félálomban csak a szervi érzelmek és ösztönök és az ezzel összeköttetésben álló érzéki benyomások és képzetek azok, melyek a tunya akaratot mozgásba hozzák, mely éppen azért soha, vagy csak nagyon ritkán emelkedhetik szabad akaratig.

Az ingerült hülyeségnél a folytonos agyingerültség következtében a lélek tartós mámorban, ingerültségben van, melyben néhány képzet, mozgási viszketeg, nevetési, fecsegési, éneklési stb. ösztönök mindig tartó zavarában a lélek minden cselekvése annyira igénybe van véve, hogy nyugodt észrevétel és fölfogásra nincs, vagy csak nagyon kis fokban van lehetőség; miért a lélek a képzetek fölfogására még kevésbé képes, mint a szenttelen hülyeségnél, és az akarat, mely az erős ösztönök és nyomások hatalma alatt áll, még nehezebben emelhető és nevelhető nagyobb szabadságra mint a tunyaság a szenttelen hülyeségnél. A hülyeség azon alakjánál, melynél elnyomás és ingerültség váltakoznak, vagy egymás mellett megállhatnak, a szabad képzelet és szabad akarat mindkét *hülyeségi alak* különböző akadályaival találkozik. A hülyeség emelése, az ösztön és hajlam nevelése szabadakarattá, célszerű, módszeres és következetesen vezetett lélektani és életrendi kezelés által mindenek előtt attól fog függni, mily mélyen áll az agybetegség, a mely az elnyomást vagy ingerültséget föltételezi. Minél inkább alapszik az vérkeringési zavarokon, minél kevesebb szervi változás van az agyban, annál inkább remélhető a gyógyulás. Megfordított esetben, ha az agy-

tömegben szövetváltozások, keményedések, lágyulások, vízfejtés, továbbá vérkiömlések, vizkiömlések, a hártýák összetapadása stb. vannak jelen, a hülyeség gyógyítása valószínűtlenné, lehetetlenné lesz. Az agybetegség foka már a magaviseletben fog mutatkozni. A hülyeség okának és lényegének helyes ismeretével az út világosan és könnyen ismerhető, a melyen a gyermek lehetőleg nagyobb szabadságra vezethető. *Ennek azon úttal kell megegyezőknek lennie, a melyen az egészséges gyermek öntudatossá és teste fölötti uralkodásra vezettetik.*

Mindenekelőtt a szentvtelen hülyeség tunya nyugalmát, az ingerült hülyeség nyugtalanságát kell megszakítani. A tompa, elmerült vagy egészen magán kívül élő lelket szorítani, kényszeríteni kell, hogy érzéki benyomásokat vegyen föl. Hogy az érzéki benyomások, érzelmek képzetekké váljanak, azoknak először érzékelhetőkké kell lenniök, (alak, szín, fény, mozgás, hang stb. által), a tompa érzelem és tunya szabadság nélküli akarat visszahatását előidézniök, a melyhez különösen a tapintás és izomérzék indításai fognak vezetni, (a gyermekeknek nem csak hallania, látnia, hanem valamit tenni tanulnia is kell); végül a benyomásokat, gyakorlatokat és mozgásokat elégségesen ismételni kell, míg szemléletekké, képzeletekké, szokássá, ügyességgé nem váltak. Hogy a mellett célszerű, életrendi kezelést kell alkalmazni, hogy az evésnek, ivásnak, emésztésnek, álomnak, bőrmivélésnek stb. szabályozva kell lenniök, azt, mint magától érthetőt, itt csak röviden érintjük.

Az olyan testgyakorlat, mely a hülye tagjait sokféle kép igénybe venné, és miközben többféle tárgygyal és eszközökkel összeköttetésbe hozná, egyidejűleg benyomásait és érzelmait elméjéhez kényszerítené, minden követelménynek, melyet a hülye első oktatása megkíván, teljesen megfelelőnek. Az ilyen testgyakorlat a test mozgásain kívül egyzersmind az első szemléleti oktatást, valamint az első taní-

vezeték

tást a mim- és hangbeszédben magában foglalná. Ezen testgyakorlatok célja volna, a hülyét figyelmeztetni arra, hogy szemét bizonyos tárgyra szögezni, szemlélődni, továbbá hogy utánozni megtanuljon, tehát őt arra képesíteni, hogy teste fölött önkéntesen rendelkezni tudjon.

Az itt következő és ezen tanításra vonatkozó általános megjegyzések szolgáljanak előzményül a módszer, az anyag részletes és gyakorlati kiviteléhez.

1. A hülye kedélyi tompultságát illetőleg, majdnem általános tapasztalat, hogy ők magukat másoktól elkülönítik, és magánosan állnak, feküsznek vagy mozognak. Ennek az által kell véget szakítani, hogy őket más jobb gyermekek közé helyezzük. Különösen kezdetben kell mások sorában menniök, futniök, játszaniök, keringniök, állaniök, különféle állásokat fölvenniök stb. Ha kezdetben mint valami holt tagokat kell is cipelni, enged a hülye az idegen akaratnak, végre majd fölébred benne a hozzátartozás érzete. Még később is, ha a hülye már magánosan taníttatik, könnyebben éri el a tanító célját, ha ugyanazon gyakorlatot egy vagy több jobbal téteti, mert ez eljárás különösen az utánzási ösztönt, mely a hülyénél legerősebb mozgató erő, hozza mozgásba.

2. A mi több érzéket vesz igénybe, az a hülye figyelmét jobban fogja érdekelni, mint a mely csak egy érzéket érint. Egy a falon vagy tetőn függő csengetyű a hülye figyelmét talán föl fogja gerjeszteni, de minden esetre biztosabban, ha azt egyszersmind csengeni hallja és látja. Ha azonban a csengetyűt neki magának szabad mozgásba hoznia vagy megérintenie, akkor figyelme az által egészen igénybe vétetik, egészen boldognak érzi magát. Általában minél több oldalulag hat valamely tárgy, annál alkalmasabb, a tompa, ingerült, hülyét szellem nélküli nyugalmból vagy nyugtalanságából kiragadni, s érdeklődését arra indítani, hogy akaratát mozgásba hozza. Álljon itt egy sora a

mozgásoknak és cselekvéseknek, melyek közül minden következő hatásosabb vagy érdekesebb lesz a hülyére nézve, mint az előtte álló. A kézzel egy puha tárgyra ütni, talán egy ágyra vagy ruhára; ugyanezt egy vékony bottal, spanyol náddal tenni; a bottal egy asztalra ütni; a kalapáccsal egy kemény tárgyat megkopogtatni; a kalapáccsal egy diót, egy fazékat széttörni; egy szeget a deszkába, egy karót a földbe verni.

3. A hülye egyéniségét mindig tekintetbe kell venni, a szenttelen hülyét máskép kell nevelni mint az ingerültet, az izomgyengét máskép mint az izomerőset, a rombolni szeretőt máskép mint a tunyát. Kezünkkel az asztalon dörömbölni a szenttelen hülyének célszerű gyakorlat, míg az ingerült hülyének csak szellemtelen nyugtalanságának folytatásául szolgálna, örülségéhez táplálék. Papirt elszakítani a lusta arra nagyon ingerlő, a rombolni szerető előtt azonban e gyakorlat nem tanácsos.

4. Nem szabad elmulasztani az élőbeszéd használatát alkalmazásba venni, ha azt a hülye nem érti is. Az első életévben a gyermek még keveset, a másodikban már többet ért a beszédből; mert születése percétől kezdve napokint úgy beszél az anya gyermekéhez, mintha az már mindent értene. Oly hülyéknél, kiknek az élőbeszédhez még nincs fogékonyságuk, a mimbeszédet kell használatba venni.

5. A következőkben összeállított gyakorlatok, nem tartalmazznak határozottan összeállított sorokat, hanem csak azon mozdulatok választékát, melyek a növendékek egyéni-sége és a körülmények szerint használandók föl.

6. A részarány és az időszakban való visszatérés egészen megfelelnek az emberi szellemnek, azért alkalmasoknak is kell lenniök a hülye érdeklődését fölgerjeszteni. Egy kúpnak, katonának fölállítása a hülyére talán közönyös hatású, de egy szép sornak fölállítása tetszését meg fogja nyerni. Egy kúp földülése kevésbé fogja érdekelni, mint egy

kúpnak ütenyszerűleg a másikra dülése. A zene jótékonyhatása lényegesen az időszaki visszatérésen, az ütenyen alapszik, azok szerint a jól szabályozott napirendnek is jó hatása van.

7. Ha a hülye nem alkalmas, nincs tehetsége arra, hogy valamit tegyen, addig vezetjük kezeit, míg a dolog figyelmét fölkelti, a szükséges izomérzék beáll, hogy azt végre maga teszi.

Gyakorlatok.

1. A hülyét két jobb gyermek közé vagy sorba mások közé állítjuk, és azokkal lépdeltetjük. A körülmények szerint néha vezetjük is. Vezényszó: Menj! — Állj! — Fordulj!

2. Ha lehetséges a menés üteny szerint történik. Vezényszó: Egy, kettő, egy, kettő! Az üteny a kézzel való tapsolással is jelezhető.

3. A gyermekek egymás mögött mennek; és egymást ruhájuknál fogva tartják, vagy egy kötélén fogódnak.

4. Ugyanazon gyakorlatok gyors mozgásban, futva, ugrálva.

5. A gyermekek kört képeznek és egymást kezüknél fogva körben mozognak. Az ismeretes játékok (körben futás) elővételnek, melyeknél a hülyeség legalsó fokán állóknak legalább mint egy szalmaváznak hézagot kell betölteniök.

6. A gyermekek szabadon ugrálnak egymásután egy szabad téren, a futótéren. A nagyon hülyék szükség esetén egy jobb által vezetettnek.

7. Játékok, melyek az üldözésen alapulnak: nyúl és a kutya, farkas és bárány, rabló és üldöző. —Ének és játékok.

8. *Vizzel való gyakorlatok és játékok.*

A hülye vízhez vezetetik (kútválu, csöbör stb.) és egy kis edénnyel (korsó, pohár, fazék) vizet kell mernie s azt ismét visszaöntenie. A földre önteni. Töltsön meg egy pa-

lacket, azt ismét üritse ki; egy üvegből egy korsót, egy vagy több poharat megtölteni; egy megtöltött poharat egy üresbe önteni. Kezével vizet fecskendeni, egy kis öntözőkannát megtölteni és rózsával vagy anélkül kiüríteni. Fecskendővel fecskendezni. A vizen egy edényt úszni engedni; egy hajót; az edényt, hajót kővel nehezebbé tenni, míg el nem merül. A hajót fonalon húzni. A vizet csöveken át keringő mozgásba hozni.

9. *Lapdával, golyóval stb.-vel játszás.* Bőrlapda, gummilapda, egyszerű és tarka, teke, golyó, csontgolyó, apró márványgolyók, fahenger stb. — A lapdát, golyót egyszerűen eldobni s ismét fölvenni. A dobás gyakran nem sikerül a hülyének, mert nem képes kezét a kellő időben kinyitani. — A lapdát, golyót, hengert stb. gurítani. A tanító az asztal egyik oldalára áll, a tanuló a másikra, s így gurítják egymásnak a lapdát, golyót, hengert, vagy két gyermek a földön ül, s úgy gurítják a lapdát lábaik között. A lapdát, a hengert egy alkalmas síkról legurítani, azt egyszerűen a földön gurítani. A lapdát a falhoz dobni (s megpróbálni elfogni). — A lapdát egy tárgyon átdobni, bizonyos cél felé gurítani, — golyót dobni, — fölállított golyót, katonákat stb. eltalálni, földönteni. — Tekejáték. — Kemény, nagy golyókkal játszásnál kellő elővigyázat, hogy fejeket ne találjanak, edényeket szét ne romboljanak.

Megjegyzés. Az üres gummilapda könnyűsége és rugékonysága által, a töltött erőssége és rugékonysága által, a bőrlapda tarka szinei által, a fagolyók nehéz voltak, neszük s a gurulásnál hatásuk, az apró márványgolyóeskák kicsinységük, színük, simaságuk, számuk stb. által érdekések.

Abronescsal, karikával gurítás; ez valamivel több ügyeséget követel, mint a mennyivel a hülye kezdetben bir és inkább a későbbi időkre alkalmas. Egy abroncsnak, karikának, pénzdarabnak forgatása egy pontban, a gyors forgás miatt lesz érdekes a hülye előtt.

Lapdát stb., mely valamely szobai butor alá gurult, előhozni, kézzel, bottal. A vezényszavak nem felejtendőek el: Lapda! Márványgolyó! Teke! Henger! Dobni! Hozni! Keresni! Tólni! Számlálni is kell hozzá!

A lecke végével a lapdákat stb. összegyűjteni, fölszedetni.

10. *Kalapálni, ütni* a kézzel, bottal, kalapácsesal, különféle tárgyakkal puha és kemény testekre, asztalra, padlóra, falra, ajtóra, kőre stb.; egy diót feltörni, egy régi fazekat, egy cserépedényt; egy szöveget deszkába verni, éket puha földre verni. Az ajtón kopogni.

11. *Fölállítani, fölrétegezni, feldönteni.* A hülye fölállít tekéket, ólomkatonákat, különféle játékokat: állatokat, házakat, embereket, tárgyakat, fákat, előbb tetszés szerint, később sorban, kettős sorokban stb. Továbbá egy megjelölt pontra, megjelölt vonalban. Ép úgy épület fácskák fölállítása különböző helyeken, asztalon, széken, padlón stb.

Továbbá fadarabok, fahasábok stb. fölrétegezése. Fahajtogatás. Egy építmény szét döntése, a katonák, épületfácskák szét döntése.

Megjegyzés. Az épületfácskák szét döntése, mert zajt csinál, a hülyének mindig örömet fog szerezni.

Ingerült hülyéknél azonban, kik egész napon szeretnék a dobálódást és lármát gyakorolni, a játékot meg kell szorítani, s őket nem is szabad abhoz engedni. — A tompa számára a dobálás vagy felrétegezés ingerlőszer.

12. *Hordozás.* Előjegyzés. A hordozás a hülyének egyrészről örömet fog szerezni, ha csak nem áll nagyon mély fokon. Érzí, hogy valamit tesz. Ha fa-, földhordozáshoz alkalmazható, el ne mulasztjuk. Másrészről azonban a hülye, ha erejét túl becsültük és ő megszokott nyugalmát vagy nyugalanságát nem gyakorolhatja, a hordozást csakhamar meg fogja unni. A hordozás különböző alakjaiban és változásaiban igen becses tényezőül szolgál a hülyék gyakoroltatásához.

Egyszerű tárgyakat a kézben, a karon, vállon, fején hordozni lehetőség szerint. Mint hordozható tárgyak alkalmasak: könyv, fadarab, súly, korszó, továbbá fadurung, deszkadarab, kő, szék, kis pad, zsámoly, doboz, egy csomag stb., könnyűek vagy nehezek.

A kedély képzése a gyengeelméjűeknél.

Kedély alatt a léleknek érző oldalát értjük. A kedélynek három fokát különböztetjük meg, alsó-, közép- és felső fokot. A kedély alsó fokán a lélek csak testi én-jének és annak változó indulatainak és hangulatainak van alávetve, mintegy a testi szervezetbe süllyedve, s itt a kedély csak a közérzetnek sokszoros tükré. A megelégedettségnek ezen fokán levő állapotot gazdag nyelvünk *kellemes érzésnek*, *kedvnek* nevezi. A kedélynek középső fokán, midőn az érző lélek embertársai felé fordul, és azok társaságában megnyugvást keres, kifejlődnek a társaságkedvelés, vonzalom, ragaszkodás, barátság, jóakarát, szülők iránti szeretet, gyermeki szeretet, közérzület, hazaszeretet stb. A megnyugvásnak állapotát ezen fokon *megelégedettségnek* és *szerencsének* nevezik. A magasabb fokon, midőn az ember Isten és saját szellemi világa felé fordul és azzal szellemi tehetségét, és Istenhez való hasonlatosságát nyilvánítja: jog- és igazságérzet, öntudat, emberi szeretet, kegyelet, Isten szükségességének érzete, isteni félelem, hit, isteni szeretet, istenbeni boldogulás érzetei fejlődnek. A megnyugvás állapotát a kedélynek ezen legfelsőbb fokán *békének*, *boldogulásnak* nevezik.

Hogy a kedély az emberi lélek szervezetében alapos helyzetet foglal el, azt mint tudva levő dolgot, itt előre kell bocsátanunk, s itt csak arra utalunk, hogy a kedély az, melyből cselekedeteink, akár jók akár rosszak azok, erednek, míg az ész főleg a cselekedetek szabályzatát eszközli. Már ebből is következtethetjük, hogy a gyermeki hülyeség

különböző alakjainál és fokánál (lásd a 2. fejezet) nem csak az ismeretek tájékának bezárásáról lehet szó, hanem a kedélyi életben is többféle szabályszerűtlenségeknek, hiányoknak és hézagoknak kell lenni, a mit a hülyékkeli tüzetes ismerkedés utján valóban észre is vehetünk.

A valóban tompaelméjűeknél és pedig a hülyeségnek úgy szenttelen mint ingerült alakjában, a kedélynek legalsó foka is föltűnően tompa, úgy hogy pl. sokaknál a jóllakás érzete hiányzik, a nedves ruha nincs terhükre stb., hogy az elmélődési tünetek is csak lassan fejlődnek. Ezen aggályos eltompultságban a hülye szellem sorsa már meg van határozva, mert az ember kedélyi oldalának, valamint az értelemnek tovább fejlődése a végletekig meg vannak akadályozva. Itt, hol az érzés szerve is megbénult, majdnem érzéstelen lett, a kedély közép foka csak igen elemileg, a felső foka pedig éppen nem fejlődhetik ki, és a nevelésnek csak is a szoktatásra kell szorítkoznia, de a hülyeséget ezáltal magasb fokra nem emelhetjük. Éppen ez a hülyeség gyógyíthatatlan. *A betegelméjűeknél* is nagy hiányok mutatkoznak a kedély középső fokán. Sokaknál a társaságkedvelés ösztöne hiányzik, társaiktól elkülönítik magukat; mások meg csak a fiatalabbakhoz csatlakoznak, vagy gyermekekhez egyáltalán nem, hanem csak felnőttekhez, vagy az idegenekhez vonzódnak, úgy, hogy minden időben könnyen megválhatnak övéiktől; ismét másoknál feltűnő az általános jóindulat érzetnek hiánya. Itt a házi nevelésnek igen háladatos tér nyílnék a művelésre, de utjába igen nagy akadályok gördülnek, és pedig nem csak a szervezet megbetegedésében, hanem azon nehézségekben is, melyek a gyermekem kívül annak környezetében is előfordulnak. *Ha az első természetes út a kedélyhez, mint fönnebb jelezve volt, a testi szervezetből indul ki, akkor a második általánosan ismert út: kedélyről kedélyre* és így a gyermeknek nem csak anyai szeretetre, hanem az egész családdal való közösségre, a szomszédokkal és társaival

közlekedésre van szüksége, hogy a teljes kedélyi kifejlődésre az alap megvettség. De mily nehézségek állnak elő a gyenge- és tompaelméjű gyermekeknél! Már a gyermekszobában is nem ritkán nagy fáradságba kerül az anyának, hogy hülye gyermekét egészséges testvéreinek ingerkedései ellen megvédelmezze; de mihelyt a hülye lábait a szülői ház küszöbén kiteszi, a szegény szeretetre és segélyre szoruló már is, egy neki ellenséges világban áll; mert környező gyermektársai nagy kedvüket lelik benne, ha a hülyét ingerlik és gunyolják, sőt gyakran sanyargatják és bántalmazzák; úgy, hogy nem csudálható a szerencsétlenek kedélye megfélemlté, szorongatottá, visszavonulttá vagy haragossá, alattomoszá vagy elkeseredetté válik. Ezen tagadhatatlan tényből világosan következik, a hülyeintézetek felállításának szükségessége. A mily szükséges a *hülyének* a hozzá illő tanítás, épp úgy szükséges egy intézetben való elhelyeztetése, hogy kedélyi világa a megfelelő méltatásban részesüljön. Az intézetben megtanulja a hülye azt, a mire szüksége van; a másokkal való kedélyes társalgást, anélkül, hogy boszantást tapasztalna vagy attól félnie kellene; hozzávalóival való közösséget jó felügyelet alatt, és pedig közös munkálkodás és üdülés, közös tanulás és játszás közben stb. Ha az előítélet ismételten azt a kívánságát hangoztatná, hogy éppen szellemileg egészséges gyermekeknek kell azoknak lenni, a kikkel a hülye társalogjon, akkor arra kell őket figyelmeztetnünk, hogy éppen az egészséges elméjű gyermekek azok, a kik által a gyengelméjűek bántalmazzatnak, nem pedig gyámolítatnak, és hogy szellemileg egészséges gyermekek, ha még oly jól neveltetnek is, nem bírnak képességgel a hülyék nevelésére és végül, hogy a gyengelméjűek folytonosan megfelelő vigyázat és vezetés alatt vannak. Főadata tehát az intézetnek a gyermekek csoportosításánál azoknak egyéniségére is tekintettel lenni, és a szeretetre, belátásra és tapasztalatra marad annak kipuhatolása, hogyan kell

tunya és élénk, ingerült és nyugodt, önző és önzetlen, tompa és érzelmes gyermekeket egymással társítani, hogy a munkában, játszásban és üdülésben való közösségből hogyan kell hasznot húzni, hogy az a helyeset képezze a szabályellenes kedélyviszonyok helyett. A helyes eljárásnak jó következménye nem marad el, sok rossz vonás, mely beteges alapon látszott nyugodni, helytelen kezelésből származottnak fog bebizonyulni, és alkalmas kezelés és jobb környezet folytán csakhamar elmarad.

A valóban beteg, azaz agyzavarodottságon alapuló jelenségei a kedélyi életnek, dacolnak a leghelyesebb módszerrel és leggazdagabb tapasztalattal is, s a legtöbb esetben teljesen gyógyíthatatlanok. Ebben az esetben a szükségnek ismert munkát állhatatosan folytatni kell, mert csak a kitartásnak lehet reménye a sikerre. A helyesen vezetett intézet a gyenge- és tompaelméjűek kedélyi kifejlődésére mindenesetre többet és jobbat tehet, mint a család; és a hülye megindító vonzódás által, majdnem mindig elismeri az intézet jótékonyosságát, melyben ott részesül.

A kedélyhez a harmadik út az ismereten át vezet. A hülyék láthatára nagyon meg van szorítva, kevésbé népes és élénk, homályos, határozatlan, egyhangú. Magától érthető, hogy az ily hiányokkal bíró képzelő erő a kedélyi életet nem ébresztheti cselekvésre, érdekre; de jó tanítás által a gyermek szellemi látkörét bővíthetjük, megvilágosíthatjuk, népesíthetjük s élénkíthetjük, hogy azzal a tanulót egy becses szellemi tulajdonra segíthessük, amennyiben az a képzeteket nem csak gépiesen gyűjti össze gondolatá, hanem azokat határozott szemlélődésekre vezeti, az észszel megérteti, látkörét tehát szellemi kevékenység és szorgalom által áthatja, elfoglalja és hasonítja. Azért a hülyét be kell vezetni az életbe, melynek külsejét csak hiányosan ismeri, s a melynek belsejéről még csak sejtelve sincs; szemléltessük vele a természetet, annak képződéseit, rendszereit és változásait,

és csakhamar tapasztalni fogjuk, hogy az értelemmel a tompult kedély is fölébred és a természetben örömét leli; vezessük be a hülyét az emberi élet megértésébe (melyhez a bibliai történet hasonlíthatlan vezető), tanítsuk őket a különböző viszonyokra és rendekre, célokra és föladatokra, dolgokra és küzdelmekre, fájdalokra és örömökre stb. Az emberi élet ismerete, és a növekedő értelem a kedélyt az emberiség életében való részvételre fogja fölhíni. A hol a szemléleti tanítás határa átléphető, és a gyengeelméjű növendék a reáliákban adott tanítást fölfogni képes, ne mulasztjuk el, őt a földrajzba, történelembé, természetrajzba, alak- és mértanba bevezetni. Akármily távol állnak is ezek a tárgyak a kedélyi világtól, a szellemnek ezen ismeretekkel való anyagi gazdagítása, valamint az értelmi tehetségek erősödése nem marad hatás nélkül a kedélyre, a mennyiben általuk a hülyének oly igen hiányos önérzete fölébresztetik és emeltetik.

Az ismeret tárgyain jóval felül áll az igazság vallása, és ott a hol fölvételre talál, a leghathatósabb benyomást gyakorolja a kedélyre, és pedig már azért is, mert az emberiségnek történeti tényévé vált. Feltárja a kedélyt az emberi szeretetnek, a legmagasabb szellemnek, lelkesíti őt magasatos céljaira, megszabadítja az önzés szorongató kötelékeitől és megalapítja neki a béke és szeretet egét. Hogy a hülye, mint általában a gyermeki világ nem csak a lelkiismeret szavaira hallgat, hanem az Istennel való közösség és azzal az Isten világában való részvétellel is képesíthető, az kétségtelen. A ki nem fáradozik azon, hogy a hülyét a bibliai történet alapján Istennel való közösségre vezesse, az elmulasztja a legfőbb képzési eszközt, a legerősebb emeltyű alkalmazását arra nézve, hogy a hülyét szellemi gyengeségéből kigyógyítsa. Tapasztalat szerint azok a hülyék, kik Istent félik és keresik, leggyorsabban meggyógyulnak.

A kedélyhez a negyedik út az akaraton keresztül vezet. Az akaratnak minden tette visszahat annak eredetére; az önzés tette, a bűn keményítőleg, rontólag; a szeretet és igazságosság tette, az önzetlenség nemesítőleg hatnak a kedélyre. Egy durva kedélyű embernek pl. általában, ha tekintettel vagyunk is származására, nevelésére, életfolyására stb., mégis a nyers kedély és annak kitörései rovatik fel; mert joggal föltételeztetik, hogy a kedélyi elkorcsosulás nagy részben hosszantartó, rossz magaviselet következménye.

Ezzel ellenkezőleg, ha pl. egy ember, ki őszinte önvizsgálódásnál azt tapasztalja, hogy idegenek bajai iránt nagy kevés részvétet érez, habár csak kötelességérzetből is, a kegyesszívűség munkáját gyakorolja, csakhamar tapasztalni fogja, hogy eltompult szive meglágyul és érzékenynyé lesz. Azért minden nevelésnél a főfeladatnak oda kell irányulnia, hogy az ismert igazságok az életbe átültetessenek, mert csakis az igazságnak való engedelmességnél érezhetjük annak áldásos hatását. Bármily egyszerű is az élet az intézetben, még is elég arra, hogy a gyengeelméjű növendéket szeretetre, mások iránti igazságosságra, igazságszeretetre vezesse, főleg pedig, hogy benne minden erény alapját megvesse. Semmit sem szabad kicsinyelni a mi az igazság, szeretet jogosság, valódi becsület, rend, mértékletesség stb. ellen ütközik; a növendékeknek jó példával kell körülvéve lenniök, hogy tapasztalhassák, hogy sehol sem uralkodik önkény, hanem az intézet egy magasabb, szentebb akaratnak hódol.

A hülyéknek oly igen hiányos önérzete különösen az által fokoztatik, hogy ha valamit véghez vinni képes, felügyeletére, felelősségére bizunk; mert az önérzet szükségessé mértékének megteremtésére nem csak, mint fönnebb jelezve volt, a szellemi birtok alkalmas, hanem ezt a szolgálattevésre való képesség is előidézheti.

A hülyenevelés eredményei.

Testi fejlődés tekintetében sok hülye egész szervezeteinek tetemes *erősbulését* éri el. Egyidejűleg létezett betegségek nem ritkán meggyógyulnak, a testnek minden elintézési szabályoztatnak, úgy, hogy rövid idő alatt egész külső megjelenésük megváltozik. *Tisztákká és rendesekké lettek*, megtanultak önmaguktól levetkőzni és felöltözni, mosdani, enni és inni, sok nevetlen és figyelmetlenségéből eredő szokásokat, melyek őket azelőtt környezőik előtt kiállhatatlanokká tették, elhagytak, s egész magaviseletökben bizonyos *illem* vehető észre. A főnyeremény, mely eléretik, az, hogy környezőiknek többé nem esnek kárukra és utálatukra, és hogy a családi élet és emberi társadalomtól való elkülönítéseikből kiragadtatnak. Sokféle *ismeretet és ügyességet* elsajátítanak, sokan, kik azelőtt némák voltak, megtanulnak beszélni; tanulnak olvasni, írni és az elemi tanításnak több más tantárgyait. Némelyek annyira jutnak, hogy egy kereskedelmi ágat vagy mesterséget megtanulnak, vagy másolással, házi és mezei munkával, a leányok (sőt gyakran a fiúk is) kötéssel, javítgatásokkal vagy háztartási munkával foglalkoztatnak; habár egész életükön át függő s önállóságnélküli helyzetben kell is maradniok, s majdnem mindig csak oly mestereknél és gazdáknál foglalkoztatnak, kiknek hajlamuk, türelmük és értelmük van, velük foglalkozni.

A hülyeképzés eredményei azonban azoknak szellemi kifejlődésére vonatkozólag még sokkal fontosabbak, mert sokan közülök egy eddig teljesen szenttelen helyzetből szellemi életre ébresztettek, képzeteket nyertek, egy szűkebb látkör terjedelmében ítélnek és következtetnek, s főképen a világban képesek magukat alkalmazni. Sikerül őket szellemi ridegségükből kiszakítani, bennük szeretetteljes bánásmód által a léleknek szelid hangulatát: szeretetet, ragaszkodást, háladatosságot stb. fölébresztteni s bennük végül szabályozott akaratot előidézni.

A hülyék sorsa.

Eddigi vizsgálódásainkhoz az egész kép tökéletesítésére önkéntelenül is azon kérdés merül föl bennünk: mi sors vár ezen szerencsétlenekre? Régi időkben és távoli országokban a hülyéket, különösen a cretineket, mint különös isteni kegyben részesített lényeket és mint a család védszentjeit tisztelték. A középkorban a hülyék a fejedelmek és nagy urak udvaránál mint bolondok nagy szerepet játszottak. Furesa modoraik, nevetséges arcfintorgatásaik, dévaj ötleteik, azon korban, midőn a nyers tréfa divatos volt, őket a felvidító szerepére alkalmassá tették. Sok híressé vált bolond azon időből azonban éppen nem volt hülye, hanem igen eszes, korát kizsákmányoló, ügyes kópé. Sok vonása a későbbi időkben érvényre jutott s csak Gottschedt által sirba vitt bohóckodásoknak lett a hülyék ezen osztályától ellesve. Ezen kevés kivételtől eltekintve a hülyék az emberi társadalomban kezdettől fogva siralmas, sőt többnyire igen szerencsétlen szerepet játszottak. Ha valamely gyermek különböző orvosi és csudaműtétek után, az iskolában hiába való fáradozások után hülyének ismertetik, neveléséről, hiányos lelkiképességeinek kifejtéséről megszűnnek gondoskodni. Nem ritkán a házban elrejtve tartják, s miután a szellemileg ép gyermekek közönséges nevelése reá nem alkalmazható, többnyire önmagára hagyják, s butaságában mindig mélyebbre sülyed. Ha a szülők szegények; — és hülyeség és szegénység annyira karöltve járnak, hogy a hülyéknek legalább 75⁰/₀-a szegény szülőktől származik, — akkor nincs idejük gyermeküknek tisztaságára és egyéb ápolására és gondviselésére gondolni. A hülyék untató tulajdonságai, kellemetlen kigőzölgései, mérséktelen vizeleteik, férgek, falánkságuk, többnyire rút külsejük általában az utálatnak vagy durva tréfáknak tárgyává teszik őket. Néha-néha szánalomgerjesztés céljából a nyilvános utcákra kitétetnek, vagy

mint koldusok és csavargók kóborolják be az országot, hogy koldulás és lopás által tengessék nyomorult életüket. A korábbi évszázadokban vadak gyanánt kószáltak az erdőkben, de ez a jelenség mai napság már ritkább, jóllehet egy hülye (Hauser Gáspár) a jelen évszázadban is nagy feltűnést keltett és szellemi állapotának teljes félreértése miatt különféle kalandos mesékre szolgáltatott alkalmat.

Kevés hülye testi ereje fejlődik ki olyannyira, hogy egyszerű szolgálatokra vagy gépies munkára tanítható legyen. Nagyobb részük kicsiny és gyenge marad, és majd éppen ezen gyengeség miatt, majd egyidejüleges bénultság, görcsök, az érzékszervek hiánya vagy más egyéb erőtlenségek, teljes szellemi semmiségük miatt minden munkára alkalmatlanok. Így aztán hozzátartozóiknak vagy később községüknek terhére lesznek. Ha gyermekkorukban az iskolából, árva-alapokból, siketnéma-intézetekből visszautasítottak; akkor ugyanez történik velük később a tébolydáknál, ha csak nem tartoznak a közveszélyes örültek osztályába. Szomorú életüket valamely szegényházban, vagy egy családnál hol a község terhére a legalacsonyabb árak mellett helyeztetnek el, zárják be, (így Budapesten). Ha meggondoljuk, hogy ily elhelyezésnél a község részéről csak a lehető olcsóságra vannak tekintettel, míg a gondnok csak azon van, hogy bármily csekély haszna is legyen, akkor fogalmat szerezhettünk arról, milyen lehet állapota a szegény hülyének, a ki helyzetének lefestése által szánalmat ébreszteni nem bír, hogy ez által sorsának változását eszközölhetné.

A hülyék, mivel a veszélyt nem ismerik, vagy csak igen csekély fogalommal bírnak arról, és mivel kellőleg nem őriztetnek és védelmeztetnek, gyakori megsértéseknek vannak kitéve. Így gyakran láthatunk felnőtt hülyéket égési sebekkel, görbén gyógyult csonttörésekkel, helyre nem igazított ficamodásokkal stb. Nem ritkán véletlen vízbefulás, a magasról leesés, elégés s több efféle által vesztik életüket.

Sokat ezen szerencsétlenek közül az eddig elmondattaktól egészen különböző állapotban találunk, t. i. a törvényszéknél a vádlottak padján, vagy mint foglyokat a börtönökben. Itt vagy mint eszközök és tévutra vezetettek, a mennyiben valamely ép eszű gonosztevő őket fenyegetések és ígéretek által valamely vétkes cselekedet véghezvitelére ráveszi; vagy pedig saját szenvedélyeik, bosszuvágyuk, haragjuk, érzéki vágyaik üzik őket a gonosztevők útjára. Legközönségesebben gyujtogatás, gyilkolás és a közerkölesiség ellen való vétség azok a bűnök, melyek miatt bevádoltatnak. — Szellemi állapotuk csak akkor ismertetik föl teljes veszélyességében. Orvosrendőri és lélekgyógyászati folyóiratok gazdag anyagot nyújtanak erre nézve, de ezen értekezés határát átlépné, ha e tekintetben jobban kiterjeszkednék.

Ha ezen szerencsétlenek legnagyobb részének szomorú sorsát így tekintjük, önmagától merül föl az a kérdés; mi történt ez ideig nyomoruk könnyítésére és enyhítésére, a nem csekély számú szellemileg képezhető nevelésére és képzésére, testi és szellemi tönk्रेjutásuknak meggátolására és végül mi történt a társadalom biztosítására?

A mi főképen hazánkat illeti, azon szomorú vallomást kell tennünk, hogy a legújabb időkig semmi sem történt. Nálunk, úgy mint Spanyolországban törvényesen ki vannak az iskolából zárva, gyermekkorukban, midőn rájuk nézve a segély legszükségesebb s néha eredményre vezető volna, tébolydákba nem veszik fel őket, s későbbi életkorukban is csak azon esetben vétetnek föl, ha közveszélyesek. A siketnémaintézetek orvosi bizonyítványt kívánnak arról, hogy a felveendő gyermek képesíthető és nem hülye-e mert az utóbbi esetben a gyermek, még ha siketnéma is, visszautasíttatik. Épúgy ki vannak zárva a hülye gyermekek az árvaházakból, hagyományokból, melyek gyermekek nevelésére alapítottak, mert minden esetben bizonyítéka kívánatik annak, hogy a gyermek szellemileg egészséges-e?

Nem titkolhatjuk ugyan el, hogy az idősebb hülyék is nagyobb gondozást igényelnek, mint a melyben eddig részesítették, de első és legsürgősebb követelmény a gyermek-hülyékről való gondoskodás. A bajon 1875-ben az első magyar hülye nevelő és ápoló-intézet fölállítása által (jelenleg Budán, Alkotás u. 16. sz. a.) részben segítve lett, de valamint minden új intézet megerősítése nehézségekkel jár, úgy ez is. A szülők félnek a hiába való pénzkiadásoktól, a magánosok nem akarnak segédkezet nyújtani, s az állam megmarad annál, hogy nem lehet. És így ezen szerencsétlenek sorsa változatlanul szomorú marad.

Menhely felnőtt hülyék számára.

Ha meggondoljuk, hogy még a szellemileg egészséges emberek nevelése és képzése sem fejezhető be azoknak 15 vagy 18 éves koráig, a mi a dolog természetében fekszik, mennyivel magasabb fokban áll ez a hülyék nevelésénél és képzésénél. Azért a hülyékről való gondoskodásnak, ha azokkal az intézetekben jó eredményt értek is el, az onnani elbocsáttatásukkal nem szabad megszűnnie. Ott, hol a növedéknek további gondozását a szülőkre vagy egyéb hozzátartozókra bízni nem lehet, az intézetnek kell őt illő viszonyok közt egy arra alkalmas mesternél, szolgálatadónál elhelyezni, a mint az siketnéma és vakok intézeteiből elbocsáttott növedékekkel rendszeren történni is szokott.

Még fontosabb azonban a gondoskodás azokról a hülyékről, a kik az intézetben a testi és szellemi kifejlődésnek azon fokát nem érhatték el, hogy az élet közönséges viszonyai közt fönnállhatnának vagy magukat önállóan táplálni tudnák, és a kiket előhaladott életkoruk vagy más okok miatt az intézetből mégis el kellett bocsátani. Ezek, mihelyt az intézet befolyása és állandó segélyezése reájuk megszűnnék, bizonyosan visszaesnének sötét elhangultsá-

gukba, rendetlenségükbe és tisztátlanságukba, testileg és szellemileg tönkre jutnának, vagy mivel erkölcsi állandóságuk nincs, rossz útra térnének. Nekik még az egyszerű gépies foglalkozások megtanulásához is vezetésre és felügyeletre van szükségük, a melyhez az emberek nagyobb része — üzletüket üzletnek és kenyérkeresetnek, nem pedig emberbaráti intézetnek tekintvén — nem ért. Más hülyéknek különös modoraik és fogyatkozásaik vannak, vagy oly gyengék és betegesek, hogy más emberek közt nem képesek megélni vagy folytonos orvosi felügyeletre van szükségük; legjobbnak látszik tehát, a hülyék ezen osztálya számára külön intézetekről gondoskodni. Ezen intézeteknek a betegség és nevelőintézetek jellegét meg kellene tartani s a mellett műhelyekkel kellene birniok, hogy mindenféle gyakorlati munkásságra alkalmat nyujtsanak. A hülyének itt folytonos orvosi felügyelet, szeretetteljes intézeti élet, némi tanítás, mely képes őt a szerzett szellemi és erkölcsi magaslaton tartani, és olynemű foglalkozás adandó, mely erejének és képességeinek megfelel, és mely az intézet kiadásait legalább részben fedezi.

De az ily menhelynek a jótékonyági-intézet jellegét mindig magán kell hordani, mert anyagi haszonról itt szó nem lehet. Ha az emberi szeretet és emberiség megkivánja a szellemileg képezhetőknél a szellemi élet kifejlődéséről való gondoskodást, akkor nem kevésbé sürgős ezen szeretetbeli intézvény ezen, a szellemi befolyás által legtöbbször hozzáférhetlen, segély nélküli, undorító, s mindenünnen kiszorított lényeknek; azért nem is szükséges, ennek bővebb fejtegetésére szót vesztegetni.

Történelmi adatok.

Az orvosok voltak az elsők, kik a hülyék képzését és nevelését pártfogás alá vették. A paedagogusok, különösen a siketnéma tanítók valamint a papok velök kezét fogtak,

úgy, hogy a dolog egyik országban ezektől, a másokban másoktól karoltatott föl és műveltetett tovább.

Már 1828-ban *Ferrus* tébolyda orvos *Viçet*reben Páris mellett egy iskolát nyitott hülyék számára. *Voisin* 1834-ben Páris közelében egy különös intézetet alapított gyengeelméjű gyermekek nevelésére, melyet ő „*etablissement orthophrénique*“ néven nevezett.

Hasonló törekvésre adta magát *Falret* is 1831-ben *Salpêtriére*ben. 1830-ban *Troxler* tanár Bernben a hülyék sorsa megjavítása felől nyilatkozott. 1841-ben *Guggenbühl* az *Abendbergen* egy hülye gyógyintézetet nyitott, melynek hire egész Európán át Amerikáig terjedt; de *Goggenmoos* tanító már 1828-ban, sőt némelyek szerint még előbb, megkísérelte a hülyék oktatását *Salzburg*ban.

Németországban az első gyakorlati tevékenység a hülyeképzésben a papoktól indult ki. 1835-ben *Wildbergen*, *Würtemberg* királyságban *Haldenwang* az ottani városi lelkész egy tanintézetet alapított gyengeelméjűek számára, mely 1847-ben egy másikkal, a *marienbergi* államilag segélyezett gyógyintézettel olvadt össze. A hülyék ügye a protestáns egyház belső missiójának tárgya lett, és így 1854-ben *Bajorország Neuendettelsau* városában *Löhe* lelkész által és 1859-ben *Disselhoff* fáradozásai által *Gladbach*ban, *Neinstedt*ben és *Hasserode*ben intézetek jöttek létre. Ezen protestáns törekvéseket már 1852-ben megelőzte *Probst József* kath. lelkész egy ilyen intézetnek *Bajorországban, Ecksbergben, Mühlendorf* mellett történt fölállítása által.

Hollandiában is a papságot illeti a legfőbb érdem a hülyenevelés terén. *Van Koetsveld* *Háágban* egy hülyeintézetet nyitott, melynek élén ő maga állott.

Angolország már 1850-ben *Guggenbühl* példáját követte, sőt *Oroszország* sem maradt háttérben.

Németország.

Németországnak jelenleg 37 ilyenmű intézete van, é. p. Poroszország 12 intézettel:

1. *Berlinben* 2 intézet. Egyik 1844-ben *Saegert* által, a másik 1858-ban *Bösch W.* siketnéma tanító által alapított. Az utóbbi a német császár segélyezésének örvend, kinek kegyessége által 1859-ben két ingyenes hely alapított. Mindkét intézet magánjellegű és a királyi Provinzial-Schul-Collegii felügyelete alatt áll.

2. *Dahldorfban* Berlin mellett, melynek felügyelője: *Piper*.

3. *Potsdamban* a „*Wilhelmstift*“ mely 1865-ben alapított. Felügyelője: *Grossmann*.

4. *Berndorfban* van egy gyógyintézet a Rajnavidéki gyengeelméjű gyermekek számára, és pedig különösen azok számára, kik szegénységüknek bizonyítékát tudják adni, vagy a kik nyilvános pénztárakból tartatnak fönn. Jómódú szülők gyermekei csak kivételképen vétetnek fel. Az intézet 1858-ban a német elmeorvosok társulat által alapított és *Dr. Erlenmayer* által vezetetik. A szükséges pénz előteremtéséhez magánosok és községek járultak.

5. Az evang. gyógy- és ápolóintézet „*Hephata*“ a Rajnavidék és Westphalia hülyéi számára *M. Gladbachban*, Düsseldorf kerületben. Ez 1859-ben belső missió egyesület által, magánosok hozzájárulásával, a templomgyűjtések jövedelmeiből, és a Rajnavidéki Johanitarend által alapított és tartatik fönn. *Barthold C.* vezetése alatt áll. 1875-ben 136 növendéke volt.

6. *Rastenburghban* 50—60 növendék számára, egy magánvállalat, mely 1865-ben alapított.

7. *Küchenmühleben* Stettin mellett a „belső missió“ pomeraniai provinziális egyesület indítványozására adományok által 1863-ban egy intézet nyitott. Elnöke: *Heise*. 1875-ben 89 gyermeke volt.

8. *Marsbergben* 1882-ben nyitattott egy hülyenevelő intézet, mely ugyanazon év végén 89 növendéket számlált.

9. 1882-ben *Aachenben, Kapellenben, Gemündenben* alapított intézet.

Bajorország 3 intézettel:

1. Az 1882-ben *Probst József* lelkész †) által *Ecksbergben* az Inn folyó mellett alapított cretin-gyógyintézet. Ez jótékony emberek egyesüléséből alapított, a gyermekek ápolási díjaiból, 1000 frtnyi évi állámsegélyből, egy évi templomgyűjtemény eredményeiből és az egyesületi tagok díjaiból tartja fenn magát. A király két fiút helyez el, — Alexandra hercegnő egy leányt. Ezeken kívül van az intézetnek hét ingyenes helye a müncheni és freisingi érsek nevére és több ingyenes hely magánosoktól. Az intézetnek 168 növendéke van.

2. *Neuendettelsauban* Nürnberg mellett hülyeintézet. Ez 1858-ban *Löhne* lelkész, mostani elnöke által alapított. Csak fizetéképes gyermekek vétetnek fel, van benne 70 leány.

3. *Pölzingenben* Heidenheim mellett létező intézet alapított 1866-ban. Elnöke: *Löhne* lelkész. Van benne 60 fiú.

Württemberg 2 intézetet számlál.

Württemberg királyság volt az, mint fönnebb említve volt, mely Németországban a hülyéket először vette gyakorlati nevelés által pártfogása alá, 1835-ben *Haldenwang Wildberg* lelkésze fáradozásai által ugyanott egy hülyeintézet nyílt meg, melyet 1847-ben *Dr. Rösch* alapított.

1. Ez intézet a *marienbergi* intézettel olvadt egybe. Ezen ügy iránt való érdeklődés *Guggenbühl* egyidejüleges fáradozásai által a szomszéd Svajcból vitetett át. A király maga is meglátogatta az „*Abendberget*,” és a kormány *Dr. Rösch* által vizsgálatot indított *Württembergben* a hülyék elterjedésére és minden azt illető kérdésekre vonatkozólag. Egy egylet alakult e célból, a király ezen egyletnek a svéd *Alpon* levő előbbi *Benedekrendi* kolostort átengedte. A wür-

tembergi főhercegnő átvette a kegyúrnői méltóságot, és 1853-ban egy 10,000 frtnyi összeget adományozott az intézetnek és azonkívül is évenként 270 frtot. Épúgy a württembergi királyi család többi tagjai és az orosz császári család. Az évi állami segély 1500 frt. Az intézet azonkívül az egyleti tagok díjaiból, a községi pénztárakból, különös alapítványokból és a növendékekért fizetett eltartási díjakból tartja fenn magát. 1875-ben 80 növendék volt az intézetben. Igazgatója: *Rall*.

2. Egy ilyenmű intézet 1849-ben *Riethben* alapult, mely később *Winterbachba* helyeztetett át, és jelenleg *Stettinben* a Remsvölgyben van. Ez az ország orthodox, protestáns lakosainak adományaiból jött létre, ennek segélyezéséből tartatik fenn, és ezen vallás eszméi szerint vezetetik. Évi állami segélye 1500 frt., de a királyi család segélyezését sem nélkülözi, alapítványokban, magánosok hagyományaiban stb. nem szükölködik. Legfőbb része az evang. Johanita-*rendnek* van. Az intézet majdnem a legkiterjedtebb Németországban, és 4 osztálya van, mindegyik egy-egy család-*atyával*, és pedig képesíthető és nem képesíthető hülyék, és képesíthető s nem képesíthető nehéz-kórosak számára. 1875-ben 250 növendéke volt, köztük 121 nehéz-kóros. Fel-*ügyelője*: *Schall*.

Baden nagyhercezség 2 intézettel:

1. *Tett nang*, egy intézet felnőtt nehéz-kóros hülye férfiak számára; önkéntes adományokból tartatik fenn s van 30 betegje. Orvosa 1870. óta *Dr. Haarer*.

2. 1880. év július hó 1-én nyitattott meg egy intézet *Mosbachban*.

Szászország az elmebetegek kifejlesztése iránt tanusított részvéte által minden német állam előtt kitüntette magát. Szászország különös törvényt is alkotott a hülyenevelést illetőleg. Az iskolai törvény 4. §-a így hangzik: „Gyenge-és tompaelmű gyermekek az e célra alakult nyilvános és

magánintézetekben helyezendők el, amennyiben azok, kiknek ez kötelességük, nevelésükről másfelől nem gondoskodtak eléggé.“ (1878 óta Poroszország is elfogadta ezen törvény cikket). Ezen törvénynek megfelelőleg Szászországnak van 7 intézete és 3 nyilvános iskolája, szellemileg visszamaradtak számára.

1. *Hubertusburgi állami intézet* Dahlen mellett; azelőtt vadászlak, később fenyítőintézet volt (1845—1852.), nehéz-kóros nők és gyengeelmjű gyermekek ápolóintézetévé alakították át, és nagy építkezések vitettek véghez. Az intézetnek 3 része van, a) gyógyíthatlan elmebetegek, b) gyengeelmjű gyermekek, c) gyógyíthatlan tompaelmjű gyermekek számára, összesen 238 hülye gyermekkel. Az intézet a belügyminiszterium alatt áll. *Trefort miniszter úr ő nagyméltósága* az intézetet személyesen meglátogatta. Főtanítója: *Pflug*.

2. 1861-ben *Neinstadtban* és ugyanakkor *Hasserodeben* alapítottak intézetek hülye gyermekek számára. Az 1874. évi értesítő szerint a két intézetben összesen 314 gyermek volt elhelyezve.

3. *Dr. Kern-féle magánintézet Möckernben* Lipcse mellett. *Dr. Kern*, ki azelőtt siketnématanító volt, intézetét 1847-ben alapította. Halála után egy ideig özvegye vezette az intézetet, mely csak jómódú hülyék számára van számítva; jelenleg fiával ifj. *Dr. Kernnel* egyetemben. Van benne 50 gyermek.

4. *Dresdában* van 2 magánintézet: a) *Schrötter W.* intézete, 1874 óta, 20 gyermekkel, évi eltartási díj 1200 márka; b) *Gebauer* intézete 20 növendékkel, havi eltartási díj 180—225 marka.

5. *Eppstein-féle intézet Dahlenben* 1858 óta, 1875-ben 15 gyermeket számlált.

Hessen nagy hercegségben az „*Alíçe* alapítvány“, mely *Alíçe* angol hercegnő pártfogása alatt 1869-ben egy egyesület által 50—60 gyermek számára *Darmstadtban* alapították, és 1882-ben *állami intézetté* alakult át. Igazgatója: *Roth E.*

És *Scheuernban* Nassau mellett 1870-ben az ottani szeretetház — azelőtt vadászlak — egy hülyenevelőintézeté alakult át. Jelenleg 160 növendéke van. Nagyrészt kegyadományokból, házi- és templomi gyűjtésekből, hagyományokból és nyilvános segélyekből tartatik fenn. Igazgatója: *Hornj D. M.*

Schwerin nagyhercezségben, *Schwerinben* egy egylet által alapított, *jelenleg állami hülyenevelőintézete* van 32 növendék számára. Igazgatója: *Basedow I.*

Hanover királyságban 1862-ben nyitattott meg *Lanzenhagenben* Hannover város mellett egy hülye-, gyógy- és ápolóintézet, és ezen államtól 12000 márka évi segélyt húz. 1875-ben 240 növendéke volt. Igazgatója *Dr. Kind.*

Schleswig-Holstein 2 intézettel:

1. *Stender*-féle magánintézet *Schwerinben*; igazgatója: *Dr. Stender L.*, 1874-ben volt 60 növendéke. Ezen intézet 1852. év óta áll fenn, *Dr. Hansen* által alapítva. Az intézet önerejéből nem tarthatta fenn magát, jóllehet növekedett és ő a mellett vagyonát fölládozta. A sonderburgi tanács egy telket adott hozzá, ott intézetet épített és azt neki évi 375 tallérnyi lakkbér mellett örökre átengedte. *Dr. Hansen* meghalt és *Dr. Stender* vette át a intézetet, mely a kormány parancsára *Sonderburgba* helyeztetett át. De a háborúk fenyegették az intézetet, és az igazgató elhatározta magát, hogy sonderburgi jogát egyszeri s mindenkori kárpótlásért föladja, és *Schleswigben* egy magánintézetet alapít. A tanács kölesönt engedélyezett illő kamatra. Az épület 16000 tallérba került. Évi állami segély 1000 tallér. 1875-ben 59 hülye volt benne.

2. *Kiehlben* *Holstein* számára egy önálló intézet. Igazgatója: *Mayer János.* 1875-ben 44 növendéke volt.

Porosz-Szilézia 4 intézettel:

1. *Chraschnitzban.* A német Samarita-rend alapítványa hülyék számára, különösen *Szilézia* és *Posen* számára. Az

intézet 1860 óta áll fenn. Alapítója volt: *Gróf Recke-Wolmerstein Adalbert* Chraschnitzban. 1875-ben 144 növendéke volt. Igazgatója: *Endemann* szónok.

2. *Schreiberhauban* van a szeretetházban egy osztály 25 hülye gyermek számára. Felügyelője: *Gerhardt Fr.*

3. *Lechnitz*, hülye magán nevelő- és tanintézet, mindkét nembeli és felekezetnélküli, különösen Felső-Szilézia számára, testi erősítés, szellemi fölébresztés és gépies tehetségek képzése céljából. 1870-ben egy egylet által alapított, mely egylet 1873-ban arra engedélyt szerzett és magánadományokból tartatik fenn. Szilézia országos küldöttsége 1000 tallért adott az építkezéshez, és évenként 1500 márka segélyt, és Strelitz kerület évenként 900 márkát. 1874-ben 17 gyermek ápoltatott benne. Igazgatója: *Heissig*.

4. 1882-ben *Liegnitzben* nyitattott meg a „Wilhelm-Auguszt-Stift“ hülyék számára.

1868-ban *Erkerodeben Braunschweigban* is egy hasonló intézet nyitattott meg egy egylet által, melynek igazgatója: *Palmer P.* 1874-ben volt 64 növendéke.

Az *alsterdorfi* intézet Hamburg mellett egy több házból álló kis gyarmatot képez, melyek a kápolna körül vannak csoportosulva; magasan fekszik az Alster folyó partján. Áll: a „Nicola“ alapítvány óvodájából; — képesíthető hülyék intézetéből; — testileg nyomorék hülyék intézetéből; — dologházból gyengeelméjű gyermekek számára; felnőtt nehézkórosok intézetéből; — egy magasabbrangú gyengeelméjű gyermekek intézetéből és az úgynevezett „Kinderheim“-ből azok számára, kik idült bajokban szenvednek. Megnyitattott 1850-ben; igazgatója: *dr. Sengelmann H.* lelki pásztor. Jelenleg összesen 460 növendéke van.

Ezen 37 intézeten kívül van Németországnak *Bielefeldben* egy kizárólag nehézkórosak számára, és *Gmündben* egy, kizárólag siketnéma hülyék számára alapított intézete.

Ausztria.

Az 1880. évi népszámlálás szerint az ausztriai birodalomban 32,413 hülye van. Mig a siketnémák és vakok képzésére illetleg nevelésére a művelt államokban már a mult évszázad végén léteztek intézetek, és körülbelül ugyanazon időben az elmebetegség ügyének jobbra változtatása is megkezdődött, addig a gyenge- és tompaelmájúek minden czélszerű gondoskodást nélkülöztek.

Mária Terézia és *II. József* figyelmüket a honi hülyeségre is kiterjesztették és *Van Switens* előterjesztésére elhatározták, hogy a gyenge- és tompaelmájúek számára egész birodalmukban menhelyeket állítanak föl. Ezen terv ugyan nem vitetett keresztül; de a kórházakban és zárdákban akkor kisebb osztályok alakítottak hülyék elhelyezésére.

Csak a jelen század elején utaltak többen és főképpen *Dr. Iphofen* külön intézetek föllállításának szükségességére; de siker nélkül.

Mint az első valódi intézet, mely különösen hülyék nevelésére állítottatott föl, *Goggenmoos* tanítónak Salzburgban 1828-ban föllállított intézete említetik; mely mivel a hatóságok nem segélyezték, 1853-ban föloszlott.

Habár *Dr. Köstl* a hülyék iránt való önfeláldozó szeretete által, saját, személyesen szerzett tapasztalataival az ügynek sokat használt, a kormány kezeit összetéve tartotta, mig *Dr. Georgens* (jelenleg paedagogiai író Berlinben) Badenben az ötvenes évek közepe táján egy magánintézetet állított föl, mely intézet „Levanna“ czímmel 1858-ban a liesingi várba költözött át, — itt 200 gyermekre volt hely. Az intézet később a „Kahlenbergre“ költözött át, később 1861-ben Döblingbe. Itt nemsokára föl is oszlott. Mindamellett, hogy az ötvenes évek végén egy ismeretlen által Bach miniszternek 30.000 frt adatott át Felső-Ausztriában egy hülyeintézet alapítására, az elmúlt évig semmi sem történt.

A hatvanas években *Dr. Friedmann* és *Glinski* Zwölfaxingban Bécs mellett hülyeintézetet alapítottak, mely később Kierlingbe költözött át; sok növendék volt felügyelete alatt, kik államköltségen adattak ápolása alá; de 1872-ben az ott talált hiányok miatt, hatóságilag bezárattott.

Ausztriának 5 intézete van:

1. *Prágában* 1871-ben a *Sz. Anna* nőegylet által alapított egy intézet, melyben 300 gyermekre van hely. 1878-ban 60 gyermek volt benne. Igazgatója: *Dr. Ammerling*.

2. 1879-ben *Sz. Rupprechtben* a mürai bruck mellett nyitattott meg egy intézet a „sz. kereszt testvérek“ egyesülete által alapítva. Jelenleg 40 növendéke van. Igazgató-nője: *Rupperta* testvér.

3. 1882-ben *Kainbachban*, Grác mellett nyitattott egy intézet 200 gyermek számára. Ennek alapítója *Schmiedt P. †* Grácban az irgalmasok főnöke, ki Bajorországban sok éven át hülyeneveléssel foglalkozott; az építéshez maga gyűjtötte az eszközöket, az épület tervét maga szerkesztette és az építkezést is maga vezette. Évekig tartó fáradhatatlan tevékenység után meghalt 1882. év tavaszán.

4. A *Lembergben* mostanában megnyitott intézetről még keveset tudunk.

5. Két év előtt Bécsben báró *Hye*, volt igazságügy-miniszter elnöklete alatt egy bizottság alakult, mely egy egylet alakítása által egy hülyeintézet főállításához szükséges eszközök megszerzését tette föladatává. A bizottság *Gróf Taaffé* miniszterelnök segélyezésének örvendett, továbbá *Dr. Báró Felder* jelenlegi udvarnagy és *Karl* apát, helyettese pártfogásának.

Gróf Taaffé miniszterelnök különös közbenjárása által Ő Felsége *I. Ferencz József* a XXI. illetőleg XXII. állami jótékony sorsjátékból 20,000 frtot engedélyezett, mely összeg 1882-ben tényleg ki is fizettetett.

Az egyesület alapító tagjainak élére Ő Felsőége állott 1000 frttal.

A gyengeelméjű gyermekek nevelésére és ápolására létesítendő menhely alapító-bizottságának Ő Felsőége öt egymásután következő, a létező „*retinalap*“ jövedelmeiből fizetendő évenkénti 2000 frtot engedélyezett, az egyesület alakulásának napjától számítva. (Az egyesület 1883. évi április végén alakult).

Dr. Drasche-Wartinberg Rikárd lovag, aki az egyesületnek már előbb az atyja által jótékony és közhasznú célokra le-tett hagyományából 1000 frtot adott segélyül, az egyesülethez, mint alapító tag 1000 frtot adott, és a menhely haladéktalan fölállításához ajándékozta azonkívül:

1. *Biedermansdorfi várát* a hozzátartozó parkkal együtt = 2150 □ öl.
2. Az egyesület *alaptökejeül* 50,000 frtot o. é.
3. Átalakítási költségekül 5000 frtot.
4. Még 2, közvetlenül a park mellett levő szántóföldet Biedermansdorffban.

A kegyúrnő méltóságot *Stefánia* koronahercegnő vette át, és az intézet (1883. júliusban megnyitott) „*Stefánia*“ alapítvány nevet visel.

Alapítványi díjakból, alapító és rendes tagoktól, évi segélyezésekből és egy segélyadományból az intézetnek 9482 frt 3 kr. folyt be, mely a fönnebbivel együtt 94,482 frt 3 krt tesz ki.

Magyarország.

Végül — nehéz szívvel — hazánkra térek át. Mély megindulással lehet hülyéink nagy nyomorát és a még nagyobb részvétlenséget, melylyel eddig találkoztak, előadni. *Egyház* és *állam* majdnem egyformán hagyják őket nagy nyomorukban.

Ha azt leszámítom, a mit államunk és néhány magános úgy az egész ország egyházai: sem a római katolikus, sem az

evangelikus, sem a református egyház hülye gyermekeikről a legcsekélyebb gondoskodást sem tanúsítottak. Az egyházak nagy sokasága, melyek pedig iskolájukban a vallásoktatásra felügyelnek; tudomásom szerint sem zsinat, sem község, sem presbyterium nem kérdezt sem papot, sem tanítót: gyermekeitek közül hányan nem hallgatják a vallástanítást, mert ők, mint hülyék általatok észrevétlenül és szeretet nélkül maradnak. És a zsinatok, községek, presbyteriumok, papok és tanítók, ha még annyit beszélnek, tanácskoznak és dikióznak is a nép nyomoráról, a hülyék érdekében senki sem nyitja ki száját! Kartársaim közül hányan foglalkoztak komolyan ezen tárggyal? Hány országos gyűlésen vagy tanítói értekezleteken, a hol pedig annyi hasztalan tárgy lett megvitatva, szólt csak egy nyelv is a hülyékért? Sajtótermékeink száma egész legió: közülök melyikben olvashatunk valamit a mi hülyéinkről? Ha vizsgálat alkalmával nem mozogna egy pár toll miattuk, egy szót sem tudnék közölni.

És az állam? Az állam az ország egyetlen fennálló intézetének 4 év óta pár száz forintot utalványoz, és a többiben magánosoknak engedi azt át. Én, mint az intézet alapítója, a legfelsőbb elismerésben részesültem. Én, ki egész életemet a hülyéknek szenteltem, elismerésre találok az állam részéről; de a hülyék most is, mint azelőtt elhagyatottságukban nagyobb segélyért epednek. A hatalmasok tanácsában, az országházban, és a városi hatóságokban nem emlékeznek meg róluk, jöllehet azok is Isten hasonmásai.

És mit mondjunk ehhez, ha a haladó Magyarországbán magas állású emberek, kiknek hivatása a magyar ifjúság nevelésének és képezésének felügyelete, még egy szóval sem emlékeztek meg a hülyék neveléséről és képezéséről? A tanköteles gyermekek jegyzéke dicsérendő pontossággal vezetetik; de hány magyar tanfelügyelő és iskolaszék kérdezte: hát hol vannak a jegyzékemen álló tanköteles gyermekek, kik az iskolát nem látogatják és az 1868. évi

XXXVIII. t. cz. 3. §-a értelmében azt nem is látogathatják? Nem leplezte volna-e le ezen kérdés előttük a hülyék nyomorát?

Egy évtized előtt még azt sem tudtuk, hogy mennyi hülyéink száma megközelítőleg. *Dr. Keleti Károly* miniszteri tanácsos és a magyar kir. orsz. statisztikai hivatal főnöke az első általános népszámlálás alkalmával figyelmét mégis ráfordította ezen szerencsétlenekre.

I. Az első népszámlálás 1870-ben.

A nyert számok nagysága meglepő, mert ha vakok, siketnémák, elmebetegek és hülyék számát összeállítjuk, ezen szám összesen 70,833-at tesz, vagy az egész népességnek 0.5 százalékát.

Ha a testi fogyatkozásokkal ellátottakat tekintjük, így találjuk:

A) Vakok:	Férfi	Nő	Osszesen
Magyarországban	6937	6306	13243
Erdélyben	1657	1510	3167
Összesen	8594	7816	16410
Fiume és vidékén	8	8	16
Horvát- és Szlavonországban . .	760	721	1481
A Katonahatárőrvidéken	438	178	616
Az egészben összevéve	9800	8723	18523

B) Siketnémák:	Férfi	Nő	Osszesen
Magyarországban	8113	6283	14396
Erdélyben	2444	1757	4201
Összesen	10657	8040	18597
Fiume és vidékén	8	2	10
Horvát- és Szlavonországban . .	924	606	1530
A Katonahatárőrvidéken	380	182	562
Az egészben összevéve	11869	8830	20699

C) Elmebetegek:

	Férfi	Nő	Összesen
Magyarországban	5130	4426	9556
Erdélyben	1261	1027	2288
Összesen	6391	5453	11844
Fiume és vidékén	12	20	32
Horvát- és Szlavonországban . .	547	416	963
A Katonahatárőrvidéken . . .	214	109	323
Az egészben összevéve	7164	5998	13162

D) Hülyék:

	Férfi	Nő	Összesen
Magyarországban	6571	5432	12003
Erdélyben	2499	2112	4611
Összesen	9070	7544	16614
Fiume és vidékén	12	11	23
Horvát- és Szlavonországban . .	637	397	1034
A Katonahatárőrvidéken	528	250	778
Az egészben összevéve	10247	8202	18449

Ha ezeket *külön-külön összedállítjuk* és a *nemet* nem vesszük tekintetbe lesz:

	Vakok	Siket-némák	Elmebetegek	Hülyék	Összesen
Magyarországban	13243	14396	9556	12003	49198
Erdélyben	3167	4201	2288	4611	14267
Összesen	16410	18597	11844	16614	63465
Fiume és vidékén	16	10	32	23	81
Horvát- és Szlavonországban	1481	1530	963	1034	5008
A Katonahatárőrvidéken . .	616	562	323	778	2279
Az egészben összevéve	18523	20699	13162	18449	70833

Ha e módon *ez adatokat egymás mellett fölállítjuk*: akkor az *általános népességet alapul fölvéve, százalékokban kifejezve*, a következő eredményre jutunk:

	Vakok	Siket-némák	Elmebetegek	Hülyék	Összesen
Magyarországban	0·12 %	0·13 %	0·08 %	0·10 %	0·43 %
Erdélyben	0·15 %	0·20 %	0·10 %	0·22 %	0·67 %
Fiume és vidékén	0·09 %	0·05 %	0·18 %	0·13 %	0·45 %
Horvát- és Szlavonországban	0·15 %	0·16 %	0·10 %	0·10 %	0·51 %
A Katonahatárőrvidéken . .	0·05 %	0·04 %	0·03 %	0·06 %	0·18 %
Általában	0·12 %	0·13 %	0·08 %	0·12 %	0·45 %

A megyék a százalékok sora szerint összeállítva,
az általános népességről, százalékokban kifejezve,
a hűlyékről a következő eredményt adja:

1. Magyarorszáiban.

1 Hunyad megye	188,991	0.42
2 Zaránd	"	63,382	0.42
3 Pozsony	"	267,377	0.39
4 Mosony	"	75,486	0.38
5 Győr	"	103,637	0.22
6 Máramaros	"	220,506	0.20
7 Esztergom	"	65,306	0.19
8 Komárom	"	143,090	0.18
9 Ugocea	"	67,498	0.17
10 Bars	"	137,191	0.14
11 Sopron	"	230,158	0.13
12 Zala	"	333,237	0.13
13 Hont	"	112,195	0.12
14 Zemplén	"	292,771	0.12
15 Zólyom	"	101,958	0.12
16 Baranya	"	283,506	0.11
17 Jász-Kún ker.	"	215,526	0.11
18 Bereg megye	"	159,223	0.11
19 Kővár	"	51,744	0.11
20 Békés	"	209,729	0.10
21 Gömör	"	173,438	0.10
22 Heves	"	332,613	0.10
23 Krassó	"	259,079	0.10
24 Kraszna	"	62,714	0.10
25 Pest	"	775,030	0.10
26 Sáros	"	175,292	0.10
27 Ung	"	130,032	0.10
28 Vas	"	331,602	0.10
29 Árva	"	82,364	0.09
30 Liptó	"	79,273	0.09
31 Bihar	"	555,237	0.09
32 Szabolcs	"	265,584	0.09
33 Tolna	"	220,740	0.09
34 Torna	"	23,176	0.09
35 Csanád	"	95,847	0.08

36	Hajdu kerület	62,914	0·08
37	Köz.-Szolnokm.	113,639	0·08
38	Torontál megye	350,801	0·07
39	Abauj	”	166,666	0·07
40	Arad	”	304,714	0·07
41	Borsod	”	195,037	0·07
42	Szatmár	”	280,568	0·07
43	Szepes	”	144,986	0·07
44	Trencsén	”	284,626	0·07
45	Turócz	”	45,346	0·07
46	Veszprém	”	201,431	0·07
47	Bácsbodr.	”	576,149	0·06
48	Csongrád	”	207,585	0·06
49	Nyitra	”	361,005	0·06
50	Temes	”	356,174	0·06
51	Fehérvár	”	196,234	0·05
52	Nógrád	”	198,269	0·05
53	Somogy	”	289,555	0·05

2. Erdélyben.

1	Fogaras vidék	82,252	0·54
2	N.-Szebeni szék	86,917	0·43
3	Szászvárosi	”	22,479	0·37
4	Medgyesi	”	39,121	0·33
5	Szászsebesii	”	19,237	0·30
6	Alsófehérvárm.	227,254	0·28
7	Háromszék	110,055	0·26
8	Naszód vidék	52,688	0·25
9	Segesvári szék	27,280	0·20
10	Belső-Szolnokm.	138,307	0·19
11	Szerdahelyi szék	19,345	0·18
12	Kőhalomi szék	21,287	0·16
13	Torda megye	152,692	0·16
14	Brassó vidék	83,090	0·15
15	Ujgyházi szék	12,390	0·14
16	Doboka megye	106,430	0·13
17	N.-Sinki szék	23,970	0·13
18	Kolozsv. megye	190,326	0·12
19	Marosi szék	92,398	0·11
20	Felső Fehérm.	58,077	0·10

21 Udvarhelyi szék	98,224	0-09
22 Aranyosi szék	19,680	0-08
23 Csiki szék	107,285	0-08
24 Küküllő megye	94,895	0-08
25 Beszterce vidék	26,357	0-03

3. *A magyar tengerparton.*

Fiume város és vidéke	17,884	0-13
---------------------------------	--------	------

4. *Horvát- és Szlavonországban.*

1 Varasd megye	170,022	0-16
2 Fiume „	79,344	0-15
3 Kőrös „	87,752	0-14
4 Szerém „	120,235	0-09
5 Verőcze „	184,816	0-09
6 Pozsega „	76,312	0-08
7 Zágráb „	261,124	0-07

5. *Katonahatárőrvidéken.*

1 A báni tábornokság	98,260	0-26
2 A szent-györgyi tábornokság	93,061	0-16
3 Az I-ső bántáji „	70,035	0-06
4 A broodi tábornokság	82,540	0-06
5 A szluini ezred	68,825	0-06
6 A II-ik bántáji ezred	66,096	0-05
7 Az ogulini ezred	86,515	0-05
8 A likkáni ezred	84,069	0-04
9 Az ottocsaci ezredben	36,696	0-04
10 A szerb bántáji ezredben	94,762	0-04
11 A gradiskai ezredben	61,596	0-02
12 A károlyvárosi ezredben	66,187	0-01
13 A német bántáji ezredben	114,515	0-01
14 A pétervárad i ezredben	102,765	0-01
15 A csajkások kerületében	34,358	—

II. A második népszámlálás 1880-ban.

Dr. Keleti Károly úr volt kegyes velem 6 táblát közölni.

Ezen szerencsétlenek száma, a kik nem csak a *Kárpátok és Alpok mély völgyein*, hanem a folyamok völgyeiben is előjönnek, megdöböntő.

Az országos statisztikai hivatalból kimutattak:

1. A népszámlálás 1870. évben.

	A népesség száma	Hűlye		
		Férfi	Nő	Összesen
a) Magyarországon	11.117,623	6571	5432	12003
b) Erdélyben	2.101,727	2499	2112	4611
Összesen	13,219,350	9070	7544	16614
c) Fiume és vidékén	17,884	12	11	23
d) Horv.- és Szlav.-országban	979,722	637	397	1034
e) A Katonahatárőrvidéken .	1.200,371	528	250	778
Az egészben összevéve	15.417,327	10247	8202	18499

2. A népszámlálás 1880. évben.

	A népesség száma			Hűlye		
	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen
a) b) Magyar- és Erdélyországban	6.749,646	6.978,976	13.728,522	9113	7577	16690
c) Fiume és vidékén	9,598	11,383	20,981	11	14	25
d) Horv. s Szlavón.	589,615	604,800	1.194,415	776	651	1427
e) A volt K.-határőr.	354,051	344,033	698,084	301	215	516
Az egész összevéve	7.702,910	7.939,192	15.642,102	10201	8457	18658

a) Tábla. A kor viszony szerint.

Kor	Születés év	Hűlye		Összesen
		férfi	nő	
0 — 2	— 1878	40	28	68
3 — 5	1877—1875	154	125	279
6 — 10	1874—1870	693	546	1239
11 — 15	1869—1865	1116	862	1978
16 — 20	1864—1860	1215	1012	2227
21 — 30	1859—1850	2488	1756	4244
31 — 40	1849—1840	1564	1429	2993
41 — 50	1839—1830	973	971	1944
51 — 60	1829—1820	549	498	1047
60-on felül	1819 —	295	330	625
Ismeretlen kora	—	26	20	46
Összesen		9113	7577	16690

b) Tábla. A családi állapot szerint.

A testi fogyatkozás	Nőt- len férfi	Haja- don nő	Nős férfi	Fér- jes nő	Özvegy		Törv.-sen elvált		Ismeretl. állapotb.		Összesen	
					férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Hülye .	8110	6699	696	358	193	377	7	14	107	129	9113	7577
											= 16690	

c) Tábla. Olvasni és írni tud.

A testi fogyatkozás	Olvasni és írni tud		Csak olvasni tud		Sem olvasni sem írni nem tud		Összesen	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Hülye . . .	675	286	138	140	8300	7151	9113	7577
							= 16690	

d) Tábla. A foglalkozás szerint.

A testi fogyatkozás	Foglalkozás	Férfi	Nő	Össze- sen
Egyéb értelmiség	3	—	3	
Nyugdíjból él	8	4	12	
A háztartásnál	—	1660	1660	
A földművelésnél	2785	408	3193	
Az iparnál	186	28	214	
Kereskedelemnél	28	5	33	
Bányász	11	4	15	
Jövedelméből él	33	26	59	
Alamizsnából él	616	624	1240	
Intézetekben elhelyezett	27	36	63	
Iskolába jár	193	116	309	
Foglalkozás nélküli	4630	4098	8728	
Cseléd	37	201	238	
Napszámos	553	365	918	
Közszolga	5	2	7	
Fogságban tartóztatott	1	—	1	
	Összesen .	9113	7577	16690

e) Tábla. Hitfelekezet szerint.

Hitfelekezet	Hülye		Össze- sen
	férfi	nő	
Rom. Kath.	3805	3342	7147
Görög "	1194	1012	2206
Örm. "	7	5	12
Gör. keleti	1647	1300	2947
Örm. "	5	6	11
Ág. evang.	707	616	1323
Helv. "	1371	1050	2421
Unitárius .	47	47	94
Más ker. .	--	1	1
Zsidó . .	326	193	519
Hitf. nélk.	4	5	9
Összesen .	9113	7577	16690

f) Tábla. Nyelv szerint.

Nyelv	Hülye		Össze- sen
	férfi	nő	
Magyar . .	4072	3395	7467
Német . . .	1157	978	2135
Tót	768	665	1433
Oláh	2361	1894	4255
Orosz . . .	240	218	458
Hor., szerb	279	229	508
Vend	31	41	72
Örmény . .	5	9	14
Czigány . .	49	29	78
Egyéb . . .	31	23	54
Besz. n. tud	111	84	195
Külföldi . .	9	12	21
Összesen .	9113	7577	16690

Az a) tábla szerint ma már, az 1878-ik évben született hülyéket is hozzá számítva, volna 5791 tanköteles, és még 10,899, kiknek sürgős menhelyre volna szükségük. Mindezen hülyék érdekében ma sem történik egyéb, mint a mi 10—15 évvel ezelőtt történt; egyik-másik felnőtt, közveszélyes közülök az örültek házában őriztetik, más felnöttek a szegényházban vannak, ismét mások segélyben részesülnek. Az ifjú, még képesíthető hülyékre legcsekélyebb figyelmet sem fordítanak. Ezeknek **hetvenöt százaléka egészen szegény, alamizsnából él, és koldussá válik!!**

Egész Magyarországon csak egy intézet van számukra, mely szintén magánvállalat. Ez annyi, mint egy csepp víz a száraz mezőre. Ez 1875-ben a „Munka“ által R.-Palotán alapítottott, de mint ilyen már 1 $\frac{1}{4}$ évi főnállása után föl-
oszlásnak indult, és magánintézetté vált. 1877. évi november 1-én átköltözött Budapestre (külső váci-út), és 1880-ik évi november 1-én Budára (alkotás-utca 16). Mily nagy nehéz-

ségekkel kellett az intézetnek küzdenie, azt itt nem jelezhetem, mert hisz az intézet én magam vagyok. Ha csak azt tekintjük is, hogy az intézetnek 8 év alatt 8711 frt, 44 kr. hiányt kell felmutatnia, mindenki fogalmat szerezhethet magának arról, hogy a hülyeképzés Magyarországon mily szomorú lábon áll. Jóllehet hazánkban ezen szerencsétlenek iránti részvét csak szórványos; föntartására mégis tetemes segélyben részesült az intézet. *Ő cs. és kir. apost. Felsőge I. Ferencz József* 5 egymás után következő éven keresztül összesen 1500 frtot kegyeskedett legfelsőbb magánpénztárából legkegyelmesebben adományozni. *Nagyméltóságú Trefort Ágoston* vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ez ideig az állampénztárból 2100 frtot utalványozott; *Budapest főváros tek. tanácsa* az intézetet eddig összesen 550 frttal segélyezte; a pesti izr. hitközség 100 frtot adományozott és egyesek is összesen 1120 frtot; és így az intézet 8 évi fönnállása alatt 6490 frt. segélyben részesült, s mindennek dacára fönnállása majdnem lehetetlen. — Valóságos lehetetlenség ily viszonyok között ily nagy fontosságú intézetet egy magános embernek föntartani. Az intézet tulajdonosa és igazgatója: *Frim J.* Az intézet a vallás- és közoktatásügyi miniszterium közvetlen felügyelete alatt áll. Trefort úr ő nagyméltósága az intézetet személyes látogatásával kegyeskedett megtisztelni 1882. évi szeptember hó 11-én. Azon 16 növendék közül, kik ebben most neveltetnek, egy rész nem is hazánkbeli, és a hazánkbeliek legnagyobb része, ha nem mind, gazdag családból származik; a *szegények* számára, kiknek mindenféle okokból segélyre legnagyobb szükségük volna, nincs intézet!

ZÁRSZÓ.

FÖLADATOMAT megoldottnak vélem. A hülyék, gyenge- és tompaelméjűek nyomora mindenki szeme előtt világosan áll, ha látni akar. A fölhozott számok égbe kiáltanak. De a számoknál még hangosabban kiált az a tény, hogy hazánkban minden fáradozás dacára sem lehet határozott számot kimutatni. Csak összehasonlító következtetések által lehet ezen esetben a rettenetes nyomort sejteni. A fönnbbi adatok nem tökéletesek; a népszámlálásnál a hülyék nem vétettek pontosan tekintetbe; mert *minden mást gondosabban megszámolnának mint őket!* Iszonyú vád nyilvánul azon fölfedezésben, *hogy Magyarország ismeri pajtái és istállóí, juhái és marháí számát pontosan, csak hülye gyermekeíét nem!*

Ez a hülyék nyomora!

Jelentésem körébe nem csak Németországot, hanem az osztrák birodalmat is belevontam. Szándékom volt, először honfitársaimat komolyan emlékeztetni arra, hogy ők, a mi a hülyék iránti szeretetet illeti, oly államok polgáraival állanak egy fokon, kikkel különben nem szívesen hasonlítatják magukat össze; másrészt oly államok példája által, melyekben a hülyék sorsa általános részvtre talált, a példák utánzására akartam őket buzdítani. Végül azon igazságot akarom kimondani, hogy a hülyék iránti részvtlenség és keményszívűség nem csak egyik vagy másik állásnak és népnek lelkiismeretét terheli, hanem hogy az, mint valamely átok, az egész társadalmat illeti. Nem csak *szórványos, hanem honi baj ez.*

Ha egyetlen ember szíve testvére iránt kialszik; tudjuk, hogy mily nehéz ezt a szívet új szeretetre ébreszteni. És ha gyermekei egy része fölött az egész emberiség évszázadok óta a halottak álmát aluszsza, mily tartósan kell ezen ébresztő szónak hangzania: „**Itt végre segíteni kell!**”

Hogy itt lehet segíteni, bizonyítják a hülyeintézetek szüntelen tevékenységeikkel. Mily sok szerencsétlen teremtmény menne tönkre azok tevékenysége nélkül. Ott barátságos fölvetelre találnak, ott képezhetnek ki nagy részint hasznavehető emberekké, hogy az emberi társadalomnak mint ilyenek adassanak vissza. Igen nagy fáradsággal még *buta hülyéket* is az illem kötelességeire képzik. Egy kevés beszélő képességet is lehet beléjük oltani. Sőt a tisz-

telet érzetét is beléjük lehet lehelni, minden iránt, a mi tiszteletet követel, többé-kevésbé világos fogalmát annak, hogy mi jó, vagy rossz. De be kell ismerni, hogy anygali türelem kell hozzá, ily eredményeket elérni. Még az u. n. *agyszegényeket sen szabad általában gyógyíthatlanoknak és képesíthetlenneknek tekintenünk*. Ezeknek is van egy kevés agyuk, tehát legalább némi szellemi képességük. Ezt pedig lehet gyakorolni és fejleszteni, és így a *nevelő* még ott is tehet valamit, a hol az állapot csupán orvosi szempontból tekintve gyógyíthatlannak tekintetik.

Segíteni lehet! még nehezebb esetekben is! ez tény. Ép oly tény azonban az is, hogy ha nem segítünk, a baj mindig reménytelenebb és aggasztóbb lesz; mert ha szellemük benyomások által nem ingereltetik, szívük hajlamok által nem indítatik, ha fülük nem hall, akkor értelmi világuknak maradványa is kialszik s a szerencsétlen a teljes semmiség állapotába sülyed!

Segíteni lehet! de épen azért kell is segíteni!

„*De ki segítsen?*“ Mély szomorúság érzete hatja át az embert, midőn ezen kérdésre feleletet kell adnia. És mégis szükséges ez. Mert ezen kötelességet saját lelkiismeretéről mindenki másra tolja. Az állam az egyházat, az egyház az államot teszi felelőssé, a kormány a segélynyújtást a megyékre hagyja, és a megyék egyesekre tolják, a magánosok meg szánalmasan vonják vállalkat, és így szólnak az államhoz és egyházhoz: „Mit törődünk mi ezzel? Ez a te dolgod!“

De mégis ki segítsen, hogy ezen szerencsétlencen is segítve legyen? *Első sorban a sajtó tegye a hülyék ügyét a magáévá*, hirdesse, hogy: mindenkinek, ki a hülyék nyomorát látja, kötelessége segélyt nyújtani; legyen az bárki, állam vagy egyház, kormány vagy tanács, keresztény vagy zsidó, lelkész vagy világi, orvos vagy paedagogus.

És *hogyan* segítsen mindenki? *Első sorban ajándékozza meg a hülyét mindenki szívével, aztán kezével*. Ha kiadója vagy munkatársa valamely folyóiratnak, utasítsa olvasóit a hülyék nyomorára; a kit Isten földi javakkal megáldott, tegyen végre a szegény hülyék számára, kikre eddig nem is igen gondolt, bizonyos összeget félre. Ki kevéssel bir, adjon keveset jó szívvel. Bizonyosan fognak találkozni olyanok, kik az ilyen adományokat készséggel fogadják egy intézet alapítására és azt biztos hivatásukra juttatják. Ily módon pénz fog összegyűlni, köztünk a hülyék számára egy intézet alakulni, melynek nem az lesz a célja, hogy abból

hasznot huzzon, hanem a mely minden mellékcél nélkül a hülyék szolgálatára fog állni. Egy ilyen intézet ezen szerencsétlenek igyekvésének központjává lenne, és arra törekednék, hogy hazánk minden részében legalább *egy* hülye-nevelő intézet alakíttatnék.

A mindenható Isten indítsa meg a szíveket, hogy ne nyugodjananak addig, míg hazánk minden kerületében nem alakíttatott ilyen intézet az epedő hülyék számára!

Az államkormányának végül kezeiben vannak az eszközök a nyomor enyhítésére, a melyek az egysesknél egészen hiányoznak. Az első, a mit tenni szent kötelessége, egy általános, gondos statisztikai összeírást elrendezni, szakértők javaslata szerint, és azt pontosan és lelkiismeretesen vezetetni.

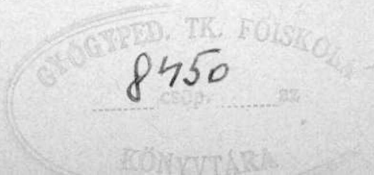
Egy másik általános rendszabály, a melynek kivitele a hülyeség enyhítését illetőleg az állam kötelessége, *a pálinka élvezés kiirtása*, mert az orvosok oda nyilatkoznak, hogy az *iszákosság, de különösen a pálinkaivás* gyakori oka a hülyeségnek. Mivel a pálinka mindenütt könnyen kapható, és minden magaslatra és mélyedésre elvihető, *ezt sokkal veszélyesebb méreganyagnak kell tekintenünk mint a mocsárléget.* (Fertőtő.)

Az állam gondoskodik siketnémáiról és vakjairól, alapított számukra állami intézeteket. Talán hülye kevesebb van? vagy nyomoruk kisebb mint a siketnémák-é vagy vakok-é? Miért nem tud és akar az állam a hülyéknek is védőkezet nyújtani? miért nem akarja a megyéknek ezen elfelejtetteket parancsoló komolysággal szívükre fektetni?

És végre, ha az állam az ipart, művészetet és tudományt támogatja, ha nyilvános építkezésekre, emlékekre és szobrokra elég segélyforrást talál; egyetlen egyet sem fődözhetne föl a hülyék számára? *Nem sokkal magasabb bizonyítéka-e a művelődésnek, népünk legalsóbbjairól s legügyefogyottabjairól gondoskodni, mint utainkat csarnokokkal, szobrokkal és emlékoszlopokkal díszíteni?* Nincs-e a hülyének halhatatlan lelke? mindnyájunkkal egy teremője és atyja?

Magasztalhatjuk, a hogy akarjuk a haladás évszázadát, mégis mindaddig, míg hülyéinknek hont nem alakítottunk, az újkor modern államaitól nagyon visszamaradunk.

Nos, kedves hazám, a mindenható Isten kérdez téged az anyaszentegyházzal: „**Hol vannak hülye gyermekeid?**“ Meddig akarod még neki felelni: „**Én nem tudom! Hát én legyek gyermekeim örzője?**“

TARTALOM.

	Lap
Ajánlat	3
Előszó	5
Tájékoztató	7
Gyenge- és tompaelmėjőség, hülyeség (Cretinismus, Idiotismus)	10
A hülyeség oka	18
Házasság vérrokonok közt	23
A gyermeki kornak elmebetegségei, <i>a)</i> Erkölcsi örültség, <i>b)</i> Nehézkóros örültség, <i>c)</i> Örültség, <i>d)</i> Vitus-tánc-féle eszelőség, <i>e)</i> Dühösség, örjögés, <i>f)</i> Mélabússág	27
A hülyeség leküzdése	42
A hülyék nevelése és tanítása	44
A hülyék első oktatása	50
Gyakorlatok	58
A kedély képzése a gyengeelmėjüeknél	61
A hülyenevelés eredményei	67
A hülyék sorsa	68
Menhely felnőtt hülyék számára	71
Történelmi adatok : Németország, Ausztria, Magyarország	72
I. Az első népszámlálás 1870-ben: <i>A)</i> Vakok, <i>B)</i> Siketnémák, <i>C)</i> Elmebetegek, <i>D)</i> Hülyék	84
A megyék százalékokban; 1. Magyarország. 2. Erdély. 3. A magyar tengerpart. 4. Horvát- és Szlavonország. 5. Katonahatárörvidék	86
II. A második népszámlálás 1880-ban: <i>a)</i> Tábla. A kor viszony szerint. <i>b)</i> Tábla. A családi állapot szerint. <i>c)</i> Tábla. Olvasni és írni tud. <i>d)</i> Tábla. A foglalkozás szerint. <i>e)</i> Tábla. Hitfelekezet szerint. <i>f)</i> Tábla. Nyelv szerint	88
Zárszó	93